

BİRİNCİ NİKOLA VE TÜRKİYENİN PAYLAŞILMASI MESELESİ

Yazan: G. H. BOLSOVER

Çeviren: Yuluğ Tekin KURAT.

Rus Çarı Birinci Nikola, hükümdarlığı sırasında sırf zemin yoklamak için, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında meydana gelecek yeni bir düzen hakkındaki fikirleriyle diğer devletlere birkaç defa teklifte bulunmuştur. Fakat bu yakınlaşmadan dolayı, Çarın Osmanlı İmparatorluğunu mutlaka ortadan kaldırmak istediğini sanmak doğru olmaz. Kendisi bilâkis, özel bir maksatla kurulmuş Babîâli'yi İnceleme Komitesinin 1829 da verdiği raporu kabul etmişti. Bu rapora göre, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'da devam etmesi yıkılmasından daha avantajlı olup, Babîâli'nin ortadan kalkması ise Rusya'nın gerçek amaçlarına engel olabilirdi¹. Buna rağmen Rus hükümeti Osmanlı İmparatorluğunun hayatının süresiz uzatılıp uzatılamayacağından emin bulunmadığı gibi, Çar da Babîâli'nin bünyesindeki zayıflığından dolayı kendi kendine dağılacağı ihtimali üzerinde durmaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı veyahut yıkılacak olduğu takdirde, ortaya çıkacak yeni düzen meselesi ihmal edilecek bir konu değildi. Çar bu işe Rusya'nın tek başına eğilmesi gibi bir yola sapmamış ve Komitenin 1829 da tavsiye ettiği şekilde bu konuyu diğer devletlerle görüşmeye karar vermişti². Bu meselenin, büyük devletlerin muhtemelen St. Petersburg'da toplanacakları bir konferansta andlaşmaya varmak sureti ile hal edileceğini tasarlarmaktaydı. Fakat Çar aynı zamanda Rusya'yı birtakım acı sürprizler ve tatminkâr olmıyan kararlar karşısında bırakmamakta da kararlıydı. Çünkü bir taraftan Boğaziçi gibi stratejik bir noktanın muvakkaten işgaline hazırlanırken³, öte yandan da böyle bir konferansın neticesi olarak Rusya'nın tek başına kalmaması, oy çoğunluğu ile mağlub edilmemesi ve or-

* Prof. G. H. Bolsover, Londra Üniversitesi, Slav ve Doğu Avrupa Tetkikleri Enstitüsü Direktörü olup, bilhassa Rusyanın 19., yüzyıl siyaseti sahasının mütehassısıdır.

1. F. M a r t e n s : *Recueil des Traites et Conventions conclus par la Russie et les Puissances Etrangères*, St. Petersburg, 1874 - 1909, Cilt IV. s. 438 - 40, cilt XI, 412 - 3. N. K. Schilder, *Nikolai Pervyi*, St. Petersburg, 1403. cilt II, 548 - 50 ve T. S c h i e m a n n, *Geschichte Russlands unter Kaiser Mikolau I.* Berlin, 1904 - 19., cilt II, 367 - 8.

2. M a r t e n s : Aynı eser. cilt IV., 440.

3. 1829 da Komite, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki varlığı ortadan kalkar kalkmaz, Karadeniz Boğazi'nin diğer büyük devletlerin eline geçmemesi için, Rusya'nın en şiddetli tebdirlere başvurarak böyle bir sonucu önlemesini sağlık veriyordu.

taya çıkacak yeni düzen karşısında hayatî menfaatlerinin zarar görmemesi şarttı. İşte bütün bu düşünceler yüzündendir ki, Rusya'nın hiç olmazsa bu konu ile ilgili bazı devletlerle bir ön andlaşmaya varması gerekiyordu. Böylece Çar Nikola'nın, Osmanlıların Avrupa'daki topraklarında kurulacak yeni düzene dair tekliflerini niçin diğer devletlere duyurmak istediği açıkça görülmektedir. Çar başlangıçta bu konu üzerinde birlikte varılacak ön andlaşmada muhatap olarak yalnız Avusturya'yı görmek istiyordu. Onun anlayışına göre, Osmanlıların Avrupa'daki toprakları ile birinci derecede ilgili yalnız iki devlet vardı. Avusturya ve Rusya işbirliği yaptıkları takdirde, konu ile ikinci derecede ilgili diğer devletlerin elinde, onların önderliğini kabul etmekten başka çare kalmıyacaktı. Öte yandan 1830-40 devresi arasında, Fransa ve İngiltere'den çok şüphe eden İnci Nikola bu iki devlete hiç de yakınlık göstermemişti. Fakat olayların gelişmesi neticesinde, kendisinde iki devletle yapılacak andlaşmanın biriyle varılacak andlaşmadan daha başarılı olacağı fikri uyandırdığından, 1840-50 devresi arasında Avusturya gibi İngiltere'yi de yoklamağa başlamıştı.

1

Çarın Avusturya'ya yaptığı birinci müracaat 1833 de oldu. O sırada Babiâli çok tehlikeli bir buhran içinde yüzüyordu. 1833 de Sultan metbuu Mehmet Ali Paşayla başarısız bir savaşa girişmiş olup, Ocak ve Şubata gelindiğinde Mısır kuvvetlerinin İstanbul'a ilerlemelerinden korkuluyordu.⁴ Osmanlı başkentinin karşılaştığı bu tehlike üzerine Rus hükümeti yardım teklifinde bulunmuştu.⁵ Fakat durum o kadar kritikti ki, Çar Avusturya'ya danışmaya karar vermiş ve 20 Şubat'ta Avusturya'nın St. Petersburg'daki elçisi Kont Ficquelmont'a görüşlerini açıklamıştı. Çar Ficquelmont'a Sultanın Rus yardımını kabul etmediğini söylemiş ve Sultan yardım istemiş bile olsa, kendisinin onu kurtarmakta belki de geç kalmış olabileceğini belirtmişti. Nikola, Sultanın fikrini değiştirdiği takdirde Rusya'nın hâlâ Babiâli'ye yardıma hazır olduğunu da ilâve ediyordu.

"Elimden ancak bu gelebilir. Yoksa bende ölü vücuda hayat verecek kudret yoktur. Osmanlı İmparatorluğu ölmüştür. Belki biz bu şimdiki buhranın önüne geçebiliriz. Böyle yapmış bile olsak, benim bu eski binanın ayakta duracağına itimadım yoktur. O her tarafından çatlamaktadır, er veya geç yıkılacaktır".⁶

4. 21 Aralık 1832 de, Osmanlı ordusu Konya'da İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleri tarafından kesin bir yenilgiye uğramıştı. Sultan Mısırlıların yürüyüşünü andlaşmaya varmak için görüşmelere başlanmasını teklif etmek suretiyle durdurmak istemiş. Fakat İbrahim Paşa Mehmet Ali'den emir gelmedikçe durmayacağını söylemişti. Konya'daki yiyecek sıkıntısından dolayı İbrahim Bursa'ya girmeyi düşünüyordu. Public Record Office (P. R. O.) Mandeville'den Palmerston'a, 28 Ara. 1832, No. 65, F.O. 78/212,8, 13,26 Ocak 1833, Nos. 6,15,18, F. O. 78/221. Ve G. D o u i n, *La Premiere Guerre de Syrie*, Kahire, 1931, cilt II, s. 5.

5. S. G o r i a i n o v, *Le Bosphore et Les Dardanelles*, Paris, 1910, s. 31.

6. Wiener Staats Archiv, Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e, 13/25 Şubat 1833, No. 234 A.

Babiâli'nin yıkılması ile birçok güçlükler ortaya çıkacağından bunların hal yoluna girmesi ancak Rusya ve Avusturya'nın meseleyi açıkca ve samimiyetle görüşerek varacakları bir andlaşma neticesinde olabilirdi. Çar Ficquelmont'a Rusya'nın Katerina projesinden vaz geçtiğini ve şimdi Babiâli'yi devam ettirmeğe çalıştığını söyledi. Osmanlı İmparatorluğu yıkılacak dahi olsa, Rusya'nın onun yıkıntılarında hiç bir şey istemediğini ve hiç bir şeye ihtiyacı olmadığını belirtti. Fakat buna rağmen bu iş tesadüflere bırakılamazdı.

"Ne yapılabilir (Çar sözlerine devam etti). Devletlerin düşüdükleri hep paylaşma fikrini uygulamaktır. Sizi temin ederim ki, maalesef şimdi de gördüğümüz gibi Fransa ve İngiltere'nin entrikaları İstanbul'u karıştırmakta gecikmeyecektir. Ve bu paylaşmanın neticeleri çok korkunç olacaktır. Bu gelişmelerin bizim için tehlikeli olmasının önüne nasıl geçebiliriz? İşte benim zihnimi kurcalayan budur ve bu nokta üzerinde bir andlaşmaya varmamız gerekmektedir".⁷

Ficquelmont verdiği cevapta Osmanlı İmparatorluğunun tamamı ile yıkılacak kadar küçük olmadığını belirtmiş, bazı eyaletlerin paylaşılabilirliğini kabul etmekle beraber, geri kalan kısmının ne olacağına dair bir meselenin ortaya çıkacağına işaret etmişti. Ve Çar da onun bu fikrine katıldı. Fakat buna rağmen, yıkılma anı gelince bir şeyler yapmak gerektiğini, nasıl Osmanlı İmparatorluğu fetihler yaparak Bizans İmparatorluğunun devamı olmuşsa, eski Bizans İmparatorluğu eyaletlerinde, hattâ Boğaz'ın Anadolu yakasında dahi, şimdiki halde büyük bir hıristiyan nüfusu bulunduğuna değinerek:

"Eğer Osmanlı İmparatorluğu iktidarsızlığı yüzünden kendi kendini yıkıyorsa, niçin biz Bizans İmparatorluğunu tekrar kurmuş olmalıyız? Yunan devleti kuruluşunun başlangıcındadır. Kral Otto'yu pek iyi tanımam, onun böyle bir geleceği yönetecek seviyede olup olmadığını da bilmiyorum. Gene de, fikrimce yapılacak bundan daha iyi bir şey olamaz"⁸.

Ficquelmont bunun üzerine bu konuyu görüşmek yetkisi olmadığını, aldığı talimatın yalnız Sultanı tehdit eden tehlikelerden kurtarmak hususlarını kapsadığını söyledi. Çar kendisinin de Sultanı kurtarmak istediğini belirtmiş, fakat bunun şimdiki şartlarla mümkün olamayacağını, Avusturya ve Rusya bu konuda diğer devletlerden daha çok söz sahibi olduklarından kendilerine engel olunmaması gerektiğini söylemiştir: "Olaylar bizi bu hususları diğer devletlerle görüşmek zorunda bırakırsa, İmparatorla aramda bir andlaşma yapılması lâzımdır"⁹.

7. W. S. A., Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e, 13/25 Şubat 1833, No: 234 A.

8. Aynı vesika.

9. Aynı vesika.

Avusturya hükümeti Osmanlı İmparatorluğundaki yeni düzen hakkında Çarın andlaşmaya varmak isteğini çok uygun karşılamıştı. Metternich'in başlıca amacı Viyana'yı, diğer devletlerin Sultam desteklemek ve Mehmet Ali'nin teşebbüslerine karşı koymak konusunda işbirliği yapacakları diplomatik bir merkez haline getirmektir¹⁰. Ve onu en çok memnun eden bir husus da, Rusya'nın Katerina projesinden vaz geçip Osmanlı İmparatorluğunu devam ettirmek istemesiydi. Çar gelecekteki proje üzerindeki isteklerini gerek Ficquelmont gerek Viyana'daki elçisi Tatişçev vasıtasıyla birçok defalar ileri sürmüştü¹¹. Fakat Metternich bu işin içine pek fazla girmek istemiyordu. Mart başında Tatişçev'e Avusturya'nın Bizans İmparatorluğunun yeniden canlandırılmasına karşı olduğunu söyledi.

"Avusturya böyle bir kombinezona giremez, şimdi Yunan tahtına Bavyeralı bir prens oturduğundan, kendi yüzüne bakan bir hasmı, aynı zamanda arkasına geçirmek O'nun için akıl kârı değildir"¹².

Metternich aynı zamanda Rusyanın tek başına yapabileceği bir işe Avusturya'yı da katmak istemesinden doğan memnuniyetini de belirtti. Fakat Tatişçev onu Ficquelmont'a en kısa zamanda talimat göndermesi için ikna edince, aldığı cevap bazı genel görüşlerden daha ileri gitmenin güç olacağı merkezindeydi. Rus elçisi Nisan başında Metternich'e içinde Türkiye, Avusturya ve Rusya'nın coğrafi münasebetlerini gösteren bir şema ile bu iki devletin gerek tek başlarına gerek birlikte yapabilecekleri hareketin kaleme alınmış bir kopyasını sunarak, onun fikirlerini öğrenmeye çalıştı. Bir ay sonra Metternich bu konuyu tekrar açmış ve Tatişçev'in görüşlerini sanki kendisinden geliyormuş gibi ortaya atmıştı¹³. Fakat bu görüşler dahi uzun vadeli değillerdi. Babıâli yıkılacak olursa, o zaman Avusturya ve Rusya kendileri için tehlikeli olabilecek bir devletin kurulmasına karşı koyacaklardı. Avusturya'nın tercih edeceği şekil, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında bulunan homojen bölgelerin bağımsız ve egemen devletler haline sokulmasıydı. Ve nihayet İstanbul ve Boğazları elinde tutacak hükümdara İmparator sıfatı verilmeyecekti.¹⁴

10. R. de Metternich, *Memoirs, documents, et ecrits divers, laisse par le Prince de Metternich*, Paris 1880 - 1884, cilt V, s. 459 - 60. P. R. O. F. O. 7/240, Lamb'den Palmerston'a, 14, 19 Şubat 1833, Nos. 18, 20. 7/241 13 Nisan 1833, No. 54.

11. W. S. A., *Berrichte aus Russland*. Ficquelmont'dan Metternich'e 24 Nisan/6 Mayıs 1833, özel No. 254 A sec.

12. Arkhiv Revolutsii i Vneshne'i Politiki, Moskova, Reception Viyana, Tatişçev'den Nesselrode'ye, 27 Şubat / 11 Mart 1833, No 39 res.

13. ARV. Tatişçev'den Nesselrode'ye, 23 Nisan / 5 Mayıs 1833 No. 82 res.

14. Martens, Aynı eser, cilt IV. s. 444. Martens Tatişçev'in Nesselrode'ye gönderdiği 23 Nisan / 5 Mayıs tarihli mektubunu kaynak olarak göstermektedir. Fakat o Tatişçev'in Metternich'e Nisan başında sunduğu görüşlerin, gene bu elçiye göre Metternich tarafından kendi görüşü olarak tekrarlandığını kaydetmemektedir. Martens Meternich'in Ficquelmont'a bu şekilde bir talimat gönderileceğini Tatişçev'e söylemiş olduğunu yazıyorsa da, Viyana arşivinde böyle bir talimatı gönderdiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Bunlar Tatişçev'in Metternich'den, Martens in sandığından daha az bilgi edindiğini göstermektedir.

Metternich'in Bizans İmparatorluğu'nun canlandırılmasına itiraz ettiğini duyan Çar, Ficquelmont'a Avusturya'nın neyi önlemek istediğini görmekle duyduğu memnuniyeti belirterek gene de bir Avusturya Rusya andlaşmasının gerektiği fikrini ileri sürmüştü.¹⁵ Fakat bu sırada Babiâli'deki olayların gelişme tarzı, Rusya hükümetinin Osmanlı İmparatorluğunun yakın geleceği hakkındaki endişelerini azalttığından, Çar da Babiâli yıkıldığı takdirde kurulacak yeni düzen hakkındaki görüşler için artık eskisi gibi aktif davranmıyordu. Şubat başlarında Sultan nihayet Ruslardan askerî yardım istemiş, 5 Mayıs'da Mehmet Ali ile andlaşmaya varmış ve 8 Temmuz'da imzaladığı Hünkâr İskelesi andlaşması ile kendisini âdeta Rusya'nın himayesi altına sokmuştu.¹⁶ Bu olay Çarı sene başına nazaran çok daha iyimser yapmıştı; çünkü Avusturya İmparatoru ve Metternich'le 9 ila 19 Eylül arasındaki Münchengratz buluşmasında, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarında kurulacak yeni düzenin şekli hakkında detaylı bir görüşmeye başlamak için büyük gayret gösterdiğine dair hiçbir ize rastlanmıyor.¹⁷ Bunun yerine Avusturya ve Rusya, Osmanlı hanedanının varlığını garanti altına alan, bu sülâlede yapılacak herhangi bir değişiklikte, onun yerine bir naiplik kurulmasını öngören ve Mehmet Ali'nin Avrupa'daki Osmanlı topraklarında doğrudan doğruya veyahut zımnen nüfuz sahibi olmasını engelliyecek gizli bir konvansiyon imzalamışlardı. Konvansiyonda ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu yıkılacak olursa Avusturya ve Rusya'nın, yeni bir düzen kurulması hakkında ve kendi emniyetleri ile Avrupa'daki kuvvet dengesini korumak için birbirlerine danışacakları kaleme alınmıştı. Fakat konvansiyonda bu yeni düzenin ne olacağı belirtilmemişti. Yani Çar Babiâli yıkıldığı takdirde, her ne kadar Avusturya'nın Rusya ile birlikte hareket etmesini sağlamışsa da, müşterek Avusturya Rusya hareketinin hangi yönde ve hangi kesin amaçlar uğruna gerçekleştirileceğini daha henüz tayin edememişti.¹⁸

Ficquelmont ilkbaharda Çarın gösterdiği bu yakınlaşmaların mahiyeti hakkında bazı öğretici yorumlarda bulundu. Ona göre Rusların başlıca amacı Orta Doğu problemlerini Rusya ve Avusturya'nın tesir bölgesi içine sokup, St. Petersburg'da bu meselelerin hal edileceği gerçek bir diplomatik merkeze sahip olmaktı. Ficquelmont'un kanaati, Çarın Babiâli-

15. WSA Berichte aus Russland. Ficquelmont'dan Metternich'e, 24 Nisan/6 Mayıs 1833 No. 245 A sec.

16. H. T e p m ' e r l e y, *The Crimea*, Londra, 1936, s. 66-71.

17. Metternich aradan 20 yıl geçtikten sonra Çarın kendisine sofrada şöyle bir soru sorduğunu nakletti "Osmanlı hakkında ne düşünüyorsunuz? Bu adam hasta değildir". Önce Metternich bunu işitmemiş gibi davranmış, fakat Çar sorusunu tekrarlayınca, Metternich kaçamaklı olarak şu cevabı vermişti: "Mejeste Hazretleri bu soruyu doktora mı yoksa mirascısına mı soruyor?" Metternich şunu da ilave etmişti "Çar Nikola bu cevaba karşılık vermedi ve bana bir daha hasta adamdan lâf açmadı". Vitzhum von Eckstatd: *St. Petersburg und London in den Jahreti 1852-1864* Stuttgart, 1886, cilt I, s. 29.

18. M a r t e n s, *aynı eser*, cilt IV, s. 445 - 47' G o r i a i n o v, *aynı eser*. s. 51 - 52.

nin yıkılmasını beklediği ve bu yüzden İngiltere ve Fransa'nın müdahalesini önlemek amacı ile samimi bir Avusturya Rusya anlaşmasını, tatminkâr olmayacak bir yeni düzene karşı en iyi koz olarak gördüğü merkezinde toplanıyordu. Fakat Ficquelmont Çarın Bizans İmparatorluğunun canlandırılmasını istemekte samimi davrandığını sanmıyordu.

"Bu dayanıksız bir fikir olup, sırf bu konunun güç taraflarına temas edilmeksizin açılmasında, insiyatifi elde tutmak için ortaya atılmış bir noktadır".

Hattâ Rus Şansölyesi Nesselrode bile böyle bir fikrin gerçekleştirilmesinin imkânsız olduğunu itiraf etmiş ve Mettenich'in itirazından sonra Çar da bu projesinden vaz geçmişti. Çara yakın kişilerin imalarından Ficquelmont şöyle bir intiba edinmişti. Babiâli yıkılacak olursa Ruslar bu toprakların küçük devletlere ayrılması şeklini benimseyeceklerdi. Avusturya elçisi Rusya'nın daha şimdiden Sırbistan, Memleketeyn ve Karadağ'da siyasî bir teşkilât kurmaya çalıştığını ve plânını bu memleketlerde uygulamaya kalkıştığını söylüyordu.

"Böylece Osmanlı İmparatorluğu parçalandığı takdirde, bu devletler kendilerine verilmiş haklar ve statüleriyle bağımsızlık bakımından kuvvetli bir duruma gelmiş olacaklardır."

Ficquelmont aynı zamanda, Rus hükümetinin görüşlerini iyi bilen gözlemcilerden öğrendiği gibi, Rusya için en tatminkâr çözüm yolunun, bu küçük bağımsız devletleri Avusturya Rusya muhafazası altında bir konfederasyon haline sokmak olduğunu bildiriyordu. Fakat Ficquelmont yukarıdaki plânı bir dereceye kadar Avusturya'ya karşı gördüğünden, bu projeden şüphelenmekteydi. Elçi, Çarın sınırlarını Babiâli'nin Avrupa'daki topraklarında daha fazla genişletmek istememesinde samimi davrandığını biliyordu. Çünkü Rusya Avrupa'daki yayılmasında sınırlarının limitine varmış bulunduğundan, şimdi Anadolu'dan Basra körfezine doğru genişlemeyi hedef tutuyordu. Fakat Avusturya'nın da Avrupa Osmanlı ülkesinde büyümesini Rusya'nın istemediğine parmak basan Ficquelmont, Osmanlı İmparatorluğu parçalanacak olursa, küçük bağımsız devletlerin kuruluşunun ancak bir Avusturya Rusya anlaşması sayesinde başarılacağını ümid ettiğini belirtiyordu¹⁹.

II

Çar Osmanlı İmparatorluğu içinde kurulacak bu yeni düzen üzerindeki çabalarına Mısır valisi Mehmet Ali ile Babiâli arasındaki ikinci savaş devresi sona erdikten sonra (1843) tekrar başladı. Tarihçiler tarafından dik-

19. WSA Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e, 24 Nisan / 6 Mayıs 1833 özel, No: 245 A.

A. R. V. P İmparatora verilen raporlar, Memo, 7 Ocak 1833. Kısmen okunaksız olan bu muhtıra Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı takdirde Rusya'nın paylaşmayı mı, yoksa Federal devletlerin kurulmasını mı ileri süreceğini soruyordu. Daşkov'un 1829 yılında Komiteye sunduğu raporu ha-

katle izlenmemiş olan bu teklifler²⁰ ilk önce Avusturya'ya yapılmıştı. Fakat Avusturya'nın çekingен davranışı ve sessizliğini gören Çar İngiltere'ye de müracaatda bulunmak istedi. Lâkin bunlar 1833 de yapılan tekliflerin aksine, Babıâli'yi sarsacak kadar tehdid eden iç ve dış meseleleri yüzünden meydana gelmemişti. Buna rağmen Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu o kadar karışık ve istikrarsızdı ki, hattâ ortada büyük bir buhran bile yokken, Babıâli'yi sevenler İmparatorluğun geleceği hakkında karamsar davranmaktan kendilerini alamıyorlardı. 1839 ila 1841 arasında süren uzun buhran devresinde, Sultan ve Mehmet Ali son bir kuvvet çatışması daha yaptılarsa da, Avrupa devletlerinin askerî müdahalesi sayesinde Babıâli Mehmet Ali'nin gücünü ve hırsını kırarak Suriye'yi yeniden ele geçirmişti. Sonra Sultan çok ihtiyaç duyulan reformları yapacağını Gülhane Hattı Hümayunu (Kasım 1839) ile taahhüd edince, kısa bir süre için bile olsa İmparatorluğun durumu sağlamlaşmış gibi görünüyordu²¹. Fakat Mehmet Ali tehlikesi ortadan kalkar kalkmaz, Reşid Paşa gibi reformcular Babıâli'deki nüfuzlarını kaybettiklerinden, onların yerine gelen muhafazakârların başlıca amacı hıristiyanlara karşı islâm üstünlüğünü sağlamak, orduyu kuvvetlendirip sayısını arttırmak ve Sultanın otoritesini İmparatorluğun uzak eyaletlerinde, özellikle Balkanlarda yeniden kurmak olmuştu²². 1841 yılında İstanbul'daki elçiliğe atanan Stratford Canning, bu muhafazakâr tutumu değiştirmek ve daha bir takım reformların yapılmasını sağlamak için var gücü ile çalışmıştı. Fakat elçiliğinin ilk yıllarında, Osmanlı İmparatorluğunun genel durumu Canning'in bile canını sıkmış ve 1843 Aralığında bu konuda hükümetinin dikkatini çekmek zorunda kalmıştı.

tırlatan bu yazı "Çar ile birlikte komite üyelerinin hepsi, federal devlet esasına dayanan bir düzenin kurulmasının Rusya'nın menfaati bakımından paylaşma projesinin uygulanmasından daha elverişli olduğu fikrindeydiler" cümlesini belirterek, gene bu raporda 1829 danberi benimsenen politikanın, yani Sultanın egemenliği altındaki çeşitli Avrupa topraklarında bir dereceye kadar bağımsız idarelerin kurulması amacını güdüyordu. Örneğin Yunanistan kurulmuş, Sırbistan ise bir liderin idaresi altında de facto bağımsızlığına kavuşmuştu.

Sonra Eflak Buğdan Beylikleri de idarî sistemleri dolayısıyla kolayca ayrı devletler halinde gelebilirlerdi. Martens, *aynı eser* cilt IV. s. 441 - 42 de de bu muhtıranın bir özetini vermektedir. Bu muhtıradaki bilgi Ficquelmont'un görüşlerine uymakta ve Temperley'in Çar'ın Şubat'ta Ficquelmont ile yaptığı konuşmada Osmanlı İmparatorluğunun yerine Bizans İmparatorluğunu kurmak istemesi gerçek bir amacıydı demesiyle ne kadar hataya düştüğünü göstermektedir.

20. Örneğin Çarın Avusturya'ya teklif etmiş olduğu nihaî taksim plânına Temperley değinmemektedir (Aynı eser), buna rağmen kitabınının 461 inci sahifesinde "Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ihtimaline karşılık, Nikola tarafından yapılan üç taksim plânı" adı altında uzun bir dipnot vermektedir. A. M. Z a i n c h k o w s k i: *Vostochnaya Voina*, St. Petersburg, 1908 yahut E. V. T a r l e, *Krimskaya Voina*, Moskova 1944. Her ikisi de A. S t e r n de bahsedilmiş, *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden*, Stuttgart ve Berlin 1894-1924, cilt VI, s. 64 ve J. P. P u r y e a r, *England, Russia and The Straits (hestion)*, 1844-1856, California, 1931, s. 39 - 40 Stern'e dayanmış

21. Temperley, Aynı eser, s. 160 - 63.

22. P. R. O, F. O 78/476 Canning'den Aberdeen'e, 27 Mart/ 42 No. 67, 78/749, 7 Temmuz 42, No. 147.

"Ortada yaklaşan bir buhran var ki, bu gittikçe zayıflamakta devam eden İmparatorluğu böyle bir durum karşısında felâket ve kargaşalık içinde bırakacak²³"

İngiliz Hariciye Vekili Lord Aberdeen ise Canning'in kötümserliğini paylaşmayarak, ona 1844 Ocağında şunları söylemişti:

"Ortaya Osmanlı İmparatorluğunun hıristiyan Avrupa standardına göre ölçülüp ölçülmiyeceği gibi bir soru çıkabilir. Babîâli'de gözle görülmez bir şekilde var olan enerji kaynağı, bu durumdaki diğer Avrupa devletlerinin verdiği örneklere dayanılarak yapılan bütün hesapları çürütmektedir. Majestelerinin Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki bağımsızlığının devam edemeyeceği kanısında, Ekselanslarının belirtmek istediği kadar kötümser değildir".²⁴

Fakat her ne kadar Aberdeen'in ihtiyatlı iyimserliği, sonunda onu haklı çıkardıysa da, Osmanlı İmparatorluğunun genel olarak çok zayıf bir manzara gösteren durumu, Çarın nazarında İmparatorluğun geleceği ve istikrarı hakkında ona herhangi bir güven hissi vermiyordu.

1839-41 buhranı devresinde Rus hükümeti, 1832 ve 1833 yıllarında uygulamış olduğu taktiği değiştirdi. Kısaca Çar Hünkâr İskeleyi andlaşmasında elde etmiş olduğu avantajları gözden çıkarmaya razı olarak, Sultanın egemenliğinin desteklenmesi, Mehmet Ali'nin gücünün daha makûl bir ölçüye indirilmesi ve Boğazlar konusunda Rusya'yı Karadenizde emniyette hissettirecek bir beşli andlaşmanın müzakerelerine geçilmesinde İngiltere ile birlikte çalışmayı kabul ediyordu.²⁵

23. P. R. O, F. O 78/253, Canning'den Aberdeen'e, 13 Aralık 1843, No. 260.

24. P. R. O, F. O. 78/552. Aberdeen'den Canning'e 20 Ocak 1844. Canning ve Aberdeen aynı zamanda Türkiye'nin iç işlerine yapılacak yabancı müdahelenin derecesi hakkındaki görüşleriyle de birbirlerinden ayrılmaktaydılar. Bak 78/477, Canning'den Aberdeen e, 23 Nisan / 1842 No. 83 ve 78 / 437. Aberdeen'den Canning'e, 24 Mayıs 1842 No. 57.

25. G o r i a i n o v, *aynı eser*. s. 52 - 91. T e m p e r l e y: *aynı eser*, s. 87 - 151. 1840 Temmuz'unda İngiltere, Avusturya, Rusa ve Prusya Orta Doğu buhranı ile ilgili bir konvansiyon imzaladılar ve Ağustos ayında metni Fransa'ya göndermeye hazırlanırken, Türk - Mısır ihtilâfının hallinde hiçbir avantaj veya toprak genişletme yoluna gitmiyeceklerini taahhüd eden bir ek bildiriye bulunmayı düşündüler. Çara gönderilen muhtıradaki, Nesselrode bu dörtlü deklârasyon fikrini savunmuş ve Nikola da muhtıranın kenarına yazmış olduğu bir not ile, ancak Osmanlı İmparatorluğu var olduğu müddetçe bu deklarasyonun muteber bulunduğunu kabul etmişti. Çar şöyle diyordu: "Ortada bu isimde bir imparatorluk bulunmıyacağı gibi çok yakın bir ihtimal karşısında elimi kolumu bağlıyamam. Böyle bir mesele veya uzun bir süre devam edecek durum karşısında kalmak çok acıdır. Geleceğin göstereceği hakkında en ciddi ve en derin bir şekilde düşünmek ve tekrar karşılaştığımızda fikirlerimizi birbirlerimize açıklamak zorundayız. Burada maksat sizlere Babîâli öldü mü diye bir soru sorup onun yerine neyi koymak gibi meseleye dayanmıyor. İstenilen şey bir hıristiyan imparatorluğu mu, yoksa Fransa dışarda bırakılarak dostlukla paylaşılmaya mı gidilmektedir? Bana Öyle geliyor ki ölünün mirası herkesi tatmin edecek kadar büyüktür. İstanbul'u herkese bırakmak şartıyla, Boğaziçi'nin kontrolü bize, Çanakkale İngiltere ve Avusturya'ya verilmelidir. İşte benim fikirlerimden en kötü bir neticeyi istiyorum manası çıkarılmamalıdır, aksine Tanrıya bizi böyle bir sonuç karşısında bırakmaması için dua ediyorum. Buna rağmen onun ortadan kalkmasını istememek de elimden gelmiyor." Bundan sonra Çarın yazısı okunaksızlaşıyor. A. R. V. P raporu, 1840. Nesselrode'den Çar'a - 9 Ağustos 1840.

Rusların nazarında bu politikanın bir hüneri varsa, o da İngiltere ve Fransa'yı birbirinden uzaklaştırıp, Rusya, Avusturya ve Prusya'nın meydana getirdikleri muhafazakâr karmaya karşı koyan liberal İngiliz-Fransız birliğini ortadan kaldırmış olmasıydı. Böyle küçük bir başarı elde edilmiş olmasına rağmen, bu yeni politika Çarın sandığı kadar avantajlı çıkmamıştı. Çünkü Mısır buhranı daha henüz tamamiyle sona ermeden İngiltere'deki liberal kabinenin yerine gelen konservatif hükümetinde, Peel başvekil ve Lord Aberdeen de hariciye vekili idiler. Genel olarak konservatifler 1830 lardaki Rus politikasına Palmerston ve bazı liberaller kadar düşman kesilmişlerdi. Fakat öte yandan Orta Doğudaki bu son buhran devresinde, Rus hükümeti Palmerston ile münasebetlerini son derecede düzelttiğinden, şimdiki konservatif hükümetin, Rusya'nın Babiâli'ye karşı yürüttüğü politikayı dikkat ve titizlikle izlemeye niyetli olduğu anlaşılıyordu. Bundan başka Çar, yeni Prusya Kralı IV üncü Frederik Wilhelm'in görüş ve niyetleriyle, 1830 ihtilâlinden sonra Rusya, Avusturya ve Prusya arasında kurulan samimî yakınlığa, onun politikasının ne derecede tesir edeceğinden emin değildi. Son buhran süresinde, Rusya'nın İngiltere ile birlikte iş görmesi de Metternich ve Avusturya hükümeti ile olan münasebetlerin zayıflamasına yol açmıştı. Fakat şimdi Çar da rotayı değiştirmişti, o üç doğu bloku devletini kuvvetlendirip bu andlaşmayı Avrupa'nın düzen ve istikrar kalesi yapmak istiyordu. Nihayet Nikola, Mehmet Ali'nin yenilmesinin Osmanlı İmparatorluğuna uzun bir yaşama fırsatı hazırladığını sanmadığını ve Babiâli'nin zayıflığı da kendisini göstermekte devam ettiğinden, bu devletin yıkılmasının mümkün olduğu fikrine dönmeyi ihtiyatlı bir hareket sayarak, onun yerini alacak düzen üzerinde bir andlaşma sağlamaya çalışıyordu. Orta Doğu buhranının sona ermesinden hemen sonra (1841) ortaya çıkan bütün bu çeşitli görüşler, Rus hükümetini epeyce meşgul etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu meselesi dolayısıyla Çarın Avusturya, İngiltere ve Babiâli'ye karşı uygulamakta olduğu politikaya geniş çapta tesir etmiştir.

1843 yılında Çar'ın Babiâli'nin durumu hakkındaki endişeleri çoğalmıştı. 1842 yılında Sırpların prenslerine baş kaldırmaları neticesinde ortaya çıkan karışıklık aylarca sürmüş, hattâ bir aralık Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında büyük bir andlaşmazlığa sebep olmuştu. Fakat Metternich Rusya'nın Sırbistan meselesinde çözüm yolu olarak ortaya koyduğu şartları İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirerek, durumun daha kötüye gitmesini önledi²⁶. Çar'ın İngiltere'nin davranışından edindiği

26. Schiemann, *aynı eser*, Cilt IV. s. 31 - 34. P. R. O. F. O. 78/513. Aberdeen'den Canning'e 20 Mart 1843, No. 40 ve 6 Nisan 1843, No 51, 27/666 Cowley'den Aberdeen'e, 27 Mart 1843, No. 118. Canning İngiliz Hükümetinin davranışını hiç benimsememişti, hattâ Aberdeen verdiği talimata göre hareketmediğinden dolayı onu paylamak zorunda kaldı. F. O. 78/ 518, Canning'den Aberdeen'e. 18 Nisan 1843, No. 77 ve 78 / 513 Aberdeen'den Canning'e, 20 Mayıs 1843, No. 67.

intiba, konservatif hükümetin Rusya'ya geleneksel bir gözle baktığı, yani bu devletin sırf kendi topraklarını genişletmek uğruna Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırmak istediğini sanmasıydı. Buhranın en gergin devresi atlatıldıktan sonra, Nesselrode 1843 yılı Mayıs'ında, Rusya ve Avusturya'nın Babiâli'yi devam ettirmek isteyenlerine İngiltere'yi inandırmaları gerektiği fikrini Metternich'e iletti. Bu da ancak, Osmanlı İmparatorluğunun varlık ve bağımsızlığını kabul, veyahut bu imparatorluk çökecek olursa, her iki devletin birbirlerine danışarak hareket edeceklerini kayıt altına alan 1833 Münchengrätz anlaşmasını İngiltere hükümetine gizlice açıklamakla mümkün olabilirdi. Böylece Nikola'nın ilk plânda gözettiği şey, hariciye vekili Aberdeen'i Metternich'in tavsiyelerine fazla kulak vermekle yerden diğer bakanlara karşı daha kuvvetli bir duruma sokmak, ikincisi de Babiâli'nin ileride karşılaşacağı güç durumlarda İngiliz hükümetini Fransa'ya değil, Avusturya'ya danışmaya alıştırmaktı.²⁷

Metternich Nesselrode'nin teklifini kabul etmedi, çünkü İngiliz hükümeti bu anlaşmanın niçin on yıldanberi gizli tutulduğunu sorabilirdi. Eğer konservatifler o sırada iktidara gelmiş olsalar durum başka türlü olurdu. Fakat onlar iktidara geleli aradan iki yıl geçtiğinden, Rusya ve Avusturya hükümetleri bu sırada böyle bir konuyu konservatiflerin "geleneksel prensiplerinin takdir edilmesi" bahanesiyle getiremezlerdi. Bunun yerine Metternich, Avusturya ve Rusya'nın takip edecekleri yol olarak, her iki devletin Babiâli'ye karşı geçen on yıl içinde uygulamış oldukları politikanın bir tarihçesini çizip, olayların da Avusturya'yı Rusya'nın tutumuna güvenlikle katılmaya yönelttiği hususunda İngiliz hükümetini ikna etmeye çalışmanın daha uygun olduğunu ileri sürüyordu. Avusturya ve Rusya aynı zamanda şunu da söyleyebilirlerdi. Çar ve Avusturya İmparatoru 1833 de Münchengrätz, de buluşarak, Osmanlı Hanedan ve İmparatorluğunu devam ettirmek politikasından ayrılmıyacaklarına dair birbirlerine söz vermişlerdir.²⁸ İşte Nesselrode'nin Viyana'ya duyurduğu görüşlere karşı yapılan bu teklif St. Petersburg'da biraz daha tesirli oldu. Nesselrode Haziran ayının sonunda Çarın kararını bildirdi. Bu da her şeyin olduğu gibi açıklanması veyahut da hiçbir şey söylenmemesi idi. Yoksa Metternich'in tavsiye ettiği şekilde "Yarı-güvenlik"e dayanan yaklaşma İngilizlerin kolaylıkla şüphesini uyandırabilirdi ve Çar, Aberdeen'in şimdilik Avusturya'yı dinlemek yolunda uyguladığı politikayı devam ettirmesini yerinde buluyordu. Eğer Aberdeen'in politikası değişecek olursa, bu defa Metternich'in plânlarının tekrar gözden geçirilmesi için vakit kalacaktı. Bu arada Avusturya ve Rusya Münchengrätz'de karar-

27. W. S. A. Russland, Varia, Nesselrode'den Medem'e 8/20 Mayıs 1843 Gizli.

28. W. S. A. Varia, Metternich'den Nesselrode'ye, 10 Haziran 1843.

laştırıldığı şekilde hareket edeceklerdi. Nesselrode şöyle diyordu: "Bu işin semeresini almış bulunuyoruz ve şimdiki halde politikamız bütün ihtiyaçları karşılayacak durumdadır".²⁹

1843 yılının sonuna doğru Çar zihnini kurcalayan bazı dış meseleleri hal etmek için daha kesin bir adım attı. Sonbahar başlangıcında Prusya kralı ile Berlin'de buluşmayı kararlaştıran I inci Nikola, aynı zamanda Metternich'i de Varşova'ya davet ederek, konuşulacak önemli konular içinde Avusturya Arşidükü Stephan ile Rus düşesi Olga arasındaki evlenme meselesini de görüşmek niyetindeydi. Çar bu evlenmenin gerçekleştirilmesini çok istiyordu. Metternich ise Çarın davetini kabul edecek durumda değildi. Gerek Kuzey İtalya'daki karışıklıklar, gerek Macar liderleriyle yapılacak siyasî görüşmeler, onun yerinde kalmasını zorunlu kılıyordu³⁰. Fakat kendi yerine St. Petersburg'daki eski Avusturya elçisi Ficquelmont'u Varşova'ya gönderdi. Ve Ficquelmont I inci Nikola ile 21 ve 23 Eylülde dört önemli görüşme yaptı. Bu konuşmalarda Çar, tasarlanan evlenme ittifakından, Prusya kralı ve müşavirleri ile yapılacak toplantıdan ve kendi görüşüne göre durumu gün getikçe daha kritik bir hal alan Osmanlı İmparatorluğundan söz açtı. Çar siyasî sebeplerden dolayı yapılmasını istediği evlenme ittifakına değinerek: "Sizi temin ederim ki, bizi birleştiren bağların çözülmiyeceğini dünyaya ispat etmek lâzımdır". demişti. Çar Prusya kralından memnun olduğunu belirtmişse de, onun gelecekte uygulayacağı siyasetten endişe duyduğunu söylemekten de geri kalmamıştı: "Biz üç kişiydik, fakat şimdi ne yazık ki iki olduğumuzu sanıyorum". İşte Çarın Rusya, Avusturya ve Prusya hükümdarları arasında üçlü toplantıyı istemesinin sebeplerinden bir tanesi buydu. Çünkü Çar Prusya kralının yaptığı bazı işlerin üç devlet arasındaki dayanışmayı sarsmış olduğu kanısına varmıştı.

"Yeni üç imparatorun eski üç imparatorun tuttukları yeri almaları Avrupa için çok faydalıdır. Prusya kralı her iki yanında birer İmparatorun bulunmasıyla kendi ülkesinde biraz daha kuvvetli olabileceği gibi, biz de kendi memleketimizde daha rahat olacağız".

Yapılan sondalar üzerine IV üncü Frederik Wilhelm üç hükümdar toplantısına katılmayı kabul edince, Çar da bunun için en iyi zamanın ertesi yıl Almanya'ya yapacağı seyahat esnasında olacağını düşünmüştü.³¹

Çarın Varşova'da ortaya koyduğu konular içinde en çetin problemlerden bir tanesi de Osmanlı İmparatorluğu meselesiydi. Ficquelmont ile yaptığı ikinci görüşmede, Çar Babıâli'nin iç istikrarı ve devamlılığı bakımından hiç bir ümit vermediğini, ne Avusturya ne de Rusya'nın bu işi şansa bağ-

29. W. S. A. Russland, Varia, Nesselrode'den Metternich'e, 30 Haziran 1843.

30. W. S. A. Russland, Varia, Metternich'den Orlov'a, 9 Eylül 1843. Çar daha sonra Metternich'in sihi durumu yüzünden Varşova'ya gelemediğini söylemiştir.

31. W. S. A. Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e 3 Ekim 1843.

lamaya veya daimi bezirganların entrikalarına göz yummaya tahammül-leri olmadığını söyledi. Bunun yerine her iki devlet ne yapmak istedikleri hakkında bir karara varmalıydılar. Çar herkesin kendisini İstanbul'u almakla suçlamak istediğini ve bütün çalışmalarının bu maksatla yapıldığı iddiası karşısında bulunduğunu belirtti. Hattâ Osmanlılar bile Avrupalıların şüphelenişi yüzünden, Rusya'yı aslında teşebbüsünden vaz geçtiği şey dolayısıyla takdir etmiyorlardı. Böylece Rusya'nın Osmanlı meselesindeki dikkatli tutumundan faydalanılmaması yüzünden, durum bir buhranın önüne geçilemeyeceğini gösteriyordu. Çar, Rusya ve Avusturya önceden bir uzlaşmaya varmayacak olurlarsa, çıkacak buhrandan başta Avusturya gelmek üzere her ikisinin de zarar göreceklerini, nitekim patlayacak harbin hiç bir şeyi hal etmeyeceğini ısrarla söylüyordu. Çar'ın kendisine hediye olarak bile verilse İstanbul'u almayacağını Ficquelmont biliyordu. Çünkü o zaman İmparatorluğunun karakteri değişmiş olacaktı. O "Benim istediğim eldeki Rusya İmparatorluğunun muhafazası ve onu olduğu gibi oğluma bırakabilmektir" diyordu. Buna karşılık İstanbul'u alması gereken tek devletin geopolitik durumu ve ahalisi bakımından Avusturya olduğunu düşünmekteydi.

"Tuna'yı asla geçmiyeceğim, bu nehirle Adriyatik denizi arasındaki her şey sizin olabilir. Böyle bir kombinezon bizi felâketten kurtaracak yoldur. Bu konu zihnimi günlerce kurcaladı, fakat daha iyi bir çare bulamadım".

Neticede Çar Metternich'i bu teklifleri üzerinde düşünmeye ve görüşlerini emniyetli bir aracı vasıtasıyla kendisine bildirmeye davet ediyordu. Ficquelmont bu konu üzerinde herhangi bir yorumda bulunmakta kendisini yetkili görmüyordu. Fakat Çar'ın bu düşüncelerinin bir çeşit ultimatom sayılacağına dair endişelerini belirttikten sonra, Avusturya'nın bunu pek uygun karşılayamayacağını kendi fikri olarak açıkladı. Red edileceğini anlıyan I inci Nikola Ficquelmont'un ileri sürdüğü görüşün sebeplerini araştırmaktan vaz geçtiğini söyledi. Dolayısıyla ne yapılacağını ve neye karar verileceğini düşünmek Avusturya'ya düşüyordu. Bununla beraber Çar, eğer Avusturya Rusya ile birlikte hareket edemeyecek olursa, kendisinin bu yolda tek başına yürüyeceğini ileri sürdü.

"Sizin de hiçbir sonuca varmadığını gördüğünüz bu sisteme böyle oluşu yüzünden bağlanacak değilim. Bu gibi önemli bir meseleyi dışardan gelecek tesirlere bırakıp insiyatifi elde tutmak avantajını kaybetmeye hiç niyetim yoktur."³²

23 Eylülde yapılan ikinci görüşmede, bu defa Ficquelmont insiyatifi ele alarak, eğer Avusturya birlikte harekete geçmeyi kabul etmediği

32. W. S. A. Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e, 4 Ekim 1843. Ficquelmont'un tam raporu için bk. Martens. s. 278.

takdirde, Çar'ın tek başına yürümekte kararlı olmasından ne demek istediğini anlamıya çalıştı. Çar hareketinin çok basit olduğunu söyledi. Eğer Avusturya ye Rusya andlaşmış durumdaysalar, o zaman I inci Nikola ne yapılacağını biliyordu, çünkü birlikte harekete geçecek iki devlet politikalarını uygulayacak kadar kuvvetli olacaklardı. Fakat eğer Rusya tek başına kalırsa o zaman Çar neyin önlenmesini istediğini de biliyordu.

"Bizans İmparatorluğunun tekrar kurulmasını arzu etmiyorum. Ne İngilizlerin ne de Fransızların gerek tek başlarına gerek birlikte İstanbul'u işgal etmelerini veya buraya maddî bir yardımda bulunmalarını istemem. Bu üç ihtimale karşı bütün gücümle dayanacağım."

Çar Avusturya'da bu meselenin dışında kalamıyacağından, kendisinin ne istediğini ve bu meseleden nasıl sıyrılabileceğini bilmeksizin ortaya çıkacak çatışmanın içine sürükleneceğinden emindi.

"Olayları önceden kavramak ve bunların yönünü tayin etmek daha iyi değildir?"

Ficquelmont'a bir kere daha Rusya'nın Tunanın öbür kıyısında gözü olmadığını, Avusturya'nın Adriyatik ile Tuna arasında her şeyi yapmağa hakkı olduğunu ve plânlarını kendisine açıkladığı Prusya Kralının da ilk şaşkınlık devresinden sonra, ileri sürdüğü sebepleri anlamış bulunduğunu söyledi.

"Siz İstanbul'u alırsanız Asya'da bir köprübaşına ihtiyacınız olacak. Bunu söylemeye lüzum bile yok.

İngilizler isterlerse Mısır'ı alabilirler ve Fransızlarla da Ege adalarını aralarında bölüşebilirlerdi.

"Bu benim için olduğu gibi sizin için de bir şey ifade etmeyecek tir. Görüyorsunuz ki ben, ne yapılmasını ve ne yapılmamasını istemekte kararlıyım".

Ficquelmont ise Metternich'in bu tekliflere cevap verebilmek için üç imparator ve müşavirleri arasında yapılması öngörülen toplantıyı bekliyeceğini söylemişti³³.

Prusya hükümeti hiç şüphe yok ki, Avusturya'nın Rus tekliflerine karşı gösterdiği tepkiyi ilgi ile izliyordu. Çar, IV üncü Frederik Wilhelm'i bir numaralı sırdaşı yapıp, ona Rus plânlarını Avusturya'ya açıklamamasını, çünkü bunları kendisinin Metternich'e açıklamak niyetinde olduğunu söylediye de, Prusya hariciye vekili Bülow Ekim sonunda, Çar'ın görüşlerini Ficquelmont vasıtasıyla Viyana'ya bildirdiğini sanarak, Berlin'deki Avusturya elçisi ile konuşmaya karar verdi. Bülow Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması fikrine doğrudan doğruya itiraz etmiyordu. Bir taraftan Çar'ın Prusya'ya hiç bir toprak vadinde bulunmadığını iddia ederken,

33. Aynı eser, s. 278.

daha sonra Prusya'nın Rusya'yı desteklemesine mükâfat olarak Polonya'dan bir parça teklif edeceğini açıklamıştı. Fakat Çar'ın Avusturya için ayırdığı toprakların büyüklüğü ve bunun ortaya koyacağı karışıklıklarla, üç hükümdar konferansında Rusya'nın ileri süreceği Osmanlı İmparatorluğunun taksimi plânından doğacak sonuçlar hakkındaki endişelerini gizlemedi. O böyle bir toplantının diğer devletleri son derecede kuşkulandıracığını, çünkü bu görüşmelerin Osmanlı İmparatorluğunun durumu ve onun paylaşılmasına bağlanacağına kani idi. İngiliz temsilcilerinin de bulunmayışları, İngiltere'yi Fransa'nın kollarına atacak ve bu şekilde üç doğu devletinin büyük gayretler neticesinde ayırmaya başarmış oldukları İngiliz-Fransız birliği yeniden canlanmış olacaktı.

"Sonra önemi bu kadar büyük bir meselede İngiliz hükümeti hiçe sayılarak nasıl bir karar alınabilir? Fransa'ya gelince, bu konunun tartışılmasında, o da kendine bir yol çizecek kadar kuvvetlidir"³⁴. Bülow Metternich'in de aynı fikirde olduğu kanısındaydı.

Metternich Çar'ın tekliflerine doğrudan doğruya hiçbir cevap vermemişti. Fakat Kasım ayı sonlarına doğru tutumunu bir nota ile Berlin'e bildirdi. O Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğunun yıkılacağına muhakkak nazarı ile bakmadığını ve kendisi de toprakların genişletmek amacıyla olmadığından Çar'ın ileri sürdüğü "taksim plânının" hiç bir kıymet taşımadığını belirtti.

"Babiâli'yi yıkmak çabasında olanların gayretlerinin, bu plâni yürütenlere karşı dönüp, Avrupa'da önü alınmıyacak büyük bir siyasi karışıklığa sebep olacağından emin bulunmaktayız".

Metternich buna rağmen Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kalkabileceği ihtimalini de kabul ediyordu:

"Bu ancak en emniyet verici tahminlerin doğru çıkmaması sonucunda meydana gelebilir. Fakat biz bu ayırıcı bakterilerin gelişmesini zamana bırakmalıyız. Her ne kadar bu gelişme ortaya bir mesele çıkartırsa da, çözüm yolunu da arkasından getirir ve güvenliğe erişmek için takib edilecek yolları göstermiş olur".

Metternich bundan önce Avusturya'nın hiç de alışkan olmadığı ve üstelik önü alınması güç genel bir harb çıkartacak şekilde Çar'ın yaptığı hareketlerden hiç bir şey anlamadığını itiraf etmek zorunda kalmıştı. Kendisi Bülow'a, Ficquelmont'un Çar'a tasarlanan üç İmparatorlar toplantısı yapıncaya kadar Avusturya'dan Osmanlı İmparatorluğu konusunda resmî bir açıklama beklememesini söylemekle Viyana'ya vakit kazandırmış olduğunu belirtti. Metternich şunu da sözlerine ilâve etti: "Şimdiye kadar bu konu hakkında St. Petersburg sarayına karşı son derecede sessiz kaldık". Avusturya Şansölyesi üç hükümdarlar ve müşavirleri arasında bir an önce yapılması istenen konferans teklifini de hoş görmemişti. Çünkü

34. W. S. A. Berichte aus Preussen, Trautmansdorff'dan Metternich'e, 22 Ekim 1843. Özel.

kendisinin 1813 ve 1823 konferanslarından edindiği tecrübe, hükümdarlar ve kabinelerinin bir konferansda masaya oturmalarının, ancak resmî olarak tanınmış bir amaç ve bu hususta yeter derecede sağlanmış prensiplerle tam bir andlaşmaya varmak bakımından faydalı olabileceğini göstermişti. Yoksa böyle bir konferans bir takım tehlikeli sonuçlar da doğurabilirdi. Çünkü bu şartlar olmaksızın varılması istenen hedefe ulaşılmıyacağı gibi, önü alınması için çalışılan gelişmeler de kolaylıkla ortaya çıkabilirlerdi. Dolayısıyla Metternich hükümdarlar arasında yapılacak bir toplantının ancak özel bir surette olmasını yerinde buluyor ve Çar da ertesi yaz Bohemya'daki kaplıcalara gelince, ona yapılacak ziyaretlerin hiç de anormal bir şey olmayacağını söylüyordu. Fakat "zaman en iyi hakim olduğundan" bu ziyaretlerin amaç ve tarihlerinin tesbitinde acele edilmemesini bildiriyordu³⁵. Öte yandan Çar'ın Habsburg-Romanov evlenme ittifakı teklifi bile Viyana'da bir takım güçlükler çıkarmıştı. Fakat bu güçlükler Metternich'den değil, daha ziyade dinî meseleler ve Habsburg hanedanının itirazından ileri geliyordu³⁶.

İşte Metternich görüşlerini her ne kadar St. Petersburg'a açık olarak bildirmemişse de, onun bu sessizliği I inci Nikolayı tuttuğu yoldan geri çevirmemişti. Aksine Çar, 1844 Martında, en yakın müşavirlerinden biri olan Kont Orlov'u, Osmanlı İmparatorluğu meselesi, tasarlanan evlenme ittifakı ve Polonya meselesinde uygulanması gereken sert politikanın tesbiti konularını görüşmek üzere Viyana'ya göndermişti. Orlov'un hareketinden bir kaç gün sonra, Avusturya elçisi Kont Koloredo'yu gören Çar, ona Orlov'un gönderilmesinin sebeplerini özellikle Osmanlı meselesine de değinerek açıkladı: Nikola Osmanlı İmparatorluğunun mümkün olduğu kadar muhafazası için elden gelen her türlü gayret sarfedildiği halde, İmparatorluğun dağılma halinde bulunduğu açıkça görüldüğünü söyledi.

Her ne kadar kendisine kimse inanmıyorsa da, o İstanbul'u Rusya için istemediğine dair şeref sözü vermeğe hazırды. Aynı zamanda burada bir Fransız ve İngiliz himayesinin yerleşmesine de muhalifti. Sonra Yunan kralının üstün olmıyan vasıflarından dolayı, Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak projesini de aklından çıkarmıştı. Dolayısıyla tek çözüm yolu Avusturya'nın Babîâli'nin halefi olmasındaydı. Nikola Koloredo'ya Çariçenin de aynı fikirde olduğunu söyledi: "Fakat sizi temin ederim ki tek başımıza kalıyoruz, bu konuda etrafımdakilere cesaret verilmiş, fakat kendileri ikna edilmiş değiller". Bu plânı Çar'dan başka Metternich, Ficquelmont, Nesselrode, Orlov ve şimdi de Koloredo biliyorlardı. Ve Çar Koloredo'ya hiç kimseye bir şey fısıldamaması için şeref sözü verdirdi.

35. W. S. A. Weisungen nach Preussen, Meternich'den Trautsmendorff'ea, 23 Kasım 1843.

36. W. S. A. Berichte aus Russland, Ficquelmont'dan Metternich'e, 3 Ekim 1843. Çar bu evlenmenin katolik usullerine göre yapılmasına razıydı. Fakat Olga'yı Katolik mezhebine sokamayacağını anlamış bulunuyordu. Nihayet 1845 sonlarında bu evlenme ittifakı fikrinden cayarak kızını Vürtemberg Prensi ile evlendirdi. Fakat Habsburgların davranışı onu son derecede sınırlamıştı. Esterhazy'den den Metternich'e, 22 Ocak / 3 Şubat 1846, No. 6.

Nikola teklif ettiği şeyin çok tehlikeli ve güçlüklerle dolu olduğunu biliyordu, çünkü İngiltere ve Fransa buna karşı koyacaklardı. Fakat öte yandan bu belki en tehlikesiz bir çözüm yoluydu ve Avusturya Rusya'nın bütün gücü ile kendisini destekliyeceğinden emin olabilirdi. Çar diyordu ki: "Bu şekilde öyle sanıyorum ki tehlikeyi göze alabiliriz". Nikola aynı zamanda Kraliçe Viktorya'nın Chateau d'Eau da Loui Philip'e yaptığı ziyarete ve dolayısıyla İngiltere ile Fransa'nın her fırsatta kendi birliklerini ilân ettiklerine değinerek: "Biz de kendi aramızda bir şeyler yapıp, ittifakımızın her zamanki gibi sağlam olduğunu göstermeliyiz" demiştir. Üç İmparatorlar toplantısına katılmayı kabul eden Prusya Kralı, Kraliçe Viktorya'nın dahi konferansa katılmasının güç bir şey olmayacağını ileri sürmüştü. Bunun üzerine Çar Kolorado'ya "Bu işe karışmıyorum, ben ancak ilk müracaatı size yapmayı üzerime almış bulunuyorum" demişti³⁷.

Orlov'un Viyana temaslarının sonuçları detaylı olarak bilinmemektedir. Fakat Osmanlı meselesinde kendisinin sağladığı başarı, Çar'ın geçen sonbaharda elde ettiği başarıdan farklı değildi. Önemli olan nokta, tasarlanan hükümdarlar konferansının toplanamamasıydı ve Çar 1844 Haziranı başında İngiltere'ye beklenmedik bir ziyaret yaparak Osmanlı İmparatorluğu konusunu Peel ve Aberdeen ile görüştü. İki ay sonra da Nesselrode, sözde Brighton'da tatile gelmiş gibi İngiltere'de iki hafta geçirdi. Bu da Çar'ın şimdi andlaşmaya varmak için yalnız Avusturya ile değil, fakat İngiltere ile çalışmak amacını güttüğünü ve bu şekilde İngiltere ile uzlaşırsa, Avusturyanın da aynı yolu takib edeceği ümidinde olduğunu gösteriyordu. Çar gerek Peel gerek Aberdeen'e Osmanlı İmparatorluğunu ayakta tutmak için elinden gelen her şeyi yapacağına dair teminat vermişti. Fakat buna rağmen başarılı olamayacağı neticesine vardığını ve eğer devletler kritik bir durumu önlemek ve hazırlıksız bir halde bulunmak istemiyorlarsa:

"Babiâli'nin ergeç yıkılacağı ihtimaline samimiyetle inanıp mantığımızın da gerektirdiği gibi bu neticeyi gözden kaçırmamamız lâzım gelir... dolayısıyla mantığımızı kullanıp bu konu üzerinde açık ve samimi bir andlaşmaya varılması için gayret sarfetmemiz gerekir" demişti³⁸.

Çar Osmanlı İmparatorluğunun muhafazası konusunda Peel ve Aberdeen'i kendisi ile birlikte çalışmaya hazır bulmuştu. Fakat İngiliz devlet adamlarının onun bu muhtemel yeni düzen hakkındaki fikirlerini ne dereceye kadar öğrenmekte başarılı olduğuna dair elde bir kayıt yoktur. Bu iki devlet adamı Babiâli yıkılacak olursa durumu kendisiyle görü-

37. W. S. A. Russland - Varia, Kolorado'dan Metternich'e, 17 / 29 Mart 1843, No. 2, Özel.

38. Baron Stockmar, *Memoirs of Baron Stockmar*, Londra 1872, Cilt II, s. 107 - 09.

şeceklerini söylemişlerdi³⁹. Ve sene sonuna doğru Nesselrode bu karşılıklı görüşleri Çar'ın kaleme almış olduğu bir muhtırayla getirerek Aberdeen'e sunmuştu. Her iki taraf bu muhtırayı Çarın teklif ettiği tadilatı da içine alacak şekilde onaylamışlardır. Kısaca bu muhtıradaki Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğunun durumunu kuvvetlendirmekte ve onu tehdit eden tehlikelerin giderilmesinde işbirliği yapacakları üzerinde durulmaktaydı. Fakat eğer taraflar Babıâli'nin yıkılmasının önüne geçilemeyeceğini göreceklerseler, o zaman, kendi güvenliklerini, andlaşma haklarını ve Avrupa'daki kuvvetler dengesini bozmıyacak şekilde yeni bir düzenin kurulması konusunu önceden görüşeceklerdi. Gene muhtıradaki Avusturya'nın bu konuda Rusya ile beraber olduğu ve İngiltere'nin de onlara katılmasıyla, Fransa'nın da muhtemelen üç devletin vardıkları andlaşmayı kabul edeceği ihtimali üzerinde durulmaktaydı. Aberdeen ve Nesselrode arasındaki mektuplar bu muhtırayı hiç olmazsa Rusya'nın nazarında kuvvetlendirmiş ve mektupların kopyaları her iki memleketin arşivlerine kaldırılmıştı. Fakat anayasa bakımından bu andlaşma ne İngiliz hükümetini ne de daha sonraki başvekiller ile hariciye vekillerini herhangi bir taahhüd altına sokmuyordu. Buna rağmen Londra'daki Rus elçisi Brunow, Aberdeen'in hariciye vekâletindeki halefini böyle bir andlaşmanın varlığından haberdar etmek istemişti⁴⁰.

Avusturya'ya 1843 Eylülünde, İngiltere'ye 1844 Martında ve Hazi-ranında yapılan bu yakınlaşmalardan sonra, Çar Babıâli'nin yıkılması neticesinde kurulacak yeni düzen andlaşması üzerindeki gayretlerini gevşetmişti. Fakat Viyana'ya yapmış olduğu kısa bir ziyarette (1845, Aralık) Metternich ile olan uzun görüşmesinde, üç doğu devletiyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebetlere de değinmişti. Çar iki komşusu ile olan münasebetlerinden hiç de memnun kalmadığını belirtmişti:

39. Stockmar, *aynı eser*, cilt II, s. 106 - 09. Stockmar'a göre Çar Aberdeen'e bir santim Osmanlı toprağını dahi istemediğini ve kimsenin de böyle yapmasına müsaade etmeyeceğini söylemişti. Peel'in cevabının da şu şekilde olduğu rivayet edilmektedir. "İngiltere'nin de doğu siyaseti buna benzemekle beraber, ancak bir noktada ufak bir fark vardır ki, o da Mısır politikasıdır. Orada kuvvetli bir hükümet, yani ticaret ve ulaştırma yollarını Mısır'da İngiltere'ye karşı kapıyacak bir hükümet İngiltere tarafından desteklenemez". Tarle'nin de *Krimskaya Voina*, cilt I, s. 78. Peel'in bu görüşleri üzerinde durması enteresandır. Demek oluyor ki, Peel Osmanlı İmparatorluğunun bölüşülmesi tekliflerini yalnız dinlemekle kalmayıp aynı zamanda böyle bir taksim için plânlar hazırlamış, hattâ kendisi için istediği yerin ismini dahi önceden açıklamıştır. Bak. *The Russian Review*, Liverpool, Cilt I, s. 98. Buna göre Çar Aberdeen'e şöyle demişti. "İstedğim ve istemediğim bazı şeyler var. İstanbul'da yerleşmek istemiyorum. İngiltere veya Fransa'nın da orada yerleşmelerini istemediğim gibi, Bizans İmparatorluğunun kurulmasına da hiç de taraf-tar değilim".

40. Bu muhtıranın bir kopyası Baron Brunow'un el yazısıyla P. R. O. F. O. 65/307 de bulunmaktadır. Vesika arkasındaki imza muhtıranın basılması üzerine değiştirilmiştir. *Parliamentary Papers*, session 1854, cilt LXXI, *Eastem Papers*, VI. Muhtıradaki çelişen fikirler ile Aberdeen ve Nesselrode arasındaki mektuplar için Bak. Aynı eser, fasıl I, sonra Temperley, s. 254-7. G.B. Henderson, *Crimean War Diplomacy*, Glasgow, 1947, s. 2-4. Puryear'ın görüşü hatalıdır. Mektupların metni için Bak. *The Russian Review*, cilt I, s. 108-09.

"Şunu unutmayın ki, biz üç kişiydik, şimdi iki kişiden belki de bir buçuk kişiden fazla değiliz ve bu bizi bir kişiye bile indirebilir".

Çar Babiâli konusunda çok açık konuşuyordu ve Metternich onun bu konudaki görüşlerinin konuşmalardaki en büyük ağırlık noktasını teşkil ettiğini söylemişti. Nikola Metternich'i Varşova'da görememekten duyduğu üzüntüyü belirttikten sonra, şimdi o söyleyeceği şeyleri açıklamak niyetinde olduğunu bildirdi. Nikola Babiâli'nin devamını ve devletlerin de bu imparatorluğu ayakta tutmakta ellerinden gelen her şeyi yapmalarını istiyordu. Ancak bu işi layikiyle yönetecek iki devlet varsa, onlar da Babiâli'nin komşularıydılar. Çar İstanbul'u kendisi için istemiyordu, fakat Babiâli yıkıldığı takdirde bu şehrin yalnız Avusturya'nın eline geçmesine razı olurdu.

"Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarının mirasçısı Avusturya olmalıdır. Eğer İngiltere, Fransa veyahut herhangi diğer bir devlet İstanbul'u ele geçirecek olursa, onları oradan kovacağım, ancak bu çıkarma çareleriyle yetinmeyeceğim, çünkü o noktaya onlar gelmeden ben erişmiş bulunacağım. Ve bir kere İstanbul'a geldim mi, oradan ayrılmaya niyetim yoktur."

Çar Aberdeen'e ziyareti sırasında bunları söylediğini Metternich'e açıklamıştı ve o da Aberdeen'in tepkisinin ne olduğunu sorunca Nikola "gözleri fal taşı gibi açıldı" cevabını verdi... Metternich'in tutumundan Çar'ın tekliflerini bir kere daha kabul etmediği anlaşılmaktadır. Kendisi şimdiki halde bu meseleye bir çözüm yolunun bulunmasının güçlüklerle dolu ve aynı zamanda çok geniş problemleri kapsadığını belirterek, birkaç hafta içinde Viyana'dan geçecek Nesselrode ile durumu müzakere edeceğini söyledi. Fakat Metternich aynı zamanda devletlerin üzerine düşen görevin Osmanlı İmparatorluğunun muhafazasına yardım etmek çarelerini araştırmak olduğu ve Avusturya'nın bu konudaki politikasını değiştirmeyeceğini açıkladı.⁴¹ Metternich ve Nesselrode'nin birbirlerine Osmanlı meselesi hakkında neler söyledikleri bilinmemektedir. Fakat bundan önceki ve şimdiki davranışlar da göz önüne alınacak olursa, onlar Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığı takdirde meydana gelecek yeni düzenin şeklini tayin etmekten ziyade Babiâli'nin nasıl yaşatılacağı konusu üzerinde durmuş olmalıydılar.

St. Petersburg'daki Avusturya elçisi Koloredo, Çar'ın Avusturya'yı Babiâli'nin Avrupa'daki mirasçısı yapmak konusundaki plânlarına dair bazı ilginç yorumlarda bulunmuştu. Elçi bu plânın Rus görüşleri ile dahi bağdaşmayacağını ısrarla belirtmekteydi.

"Hiçbir Rus İmparatoru gerek ordusu gerek donanması ile bu eyaletleri başka bir devlet için ele geçirecek kudrette değildir. O bu kuvvetleri

41. W. S. A., Aus Staats Kanzlei, Russland, fasc. 49. Metternich'in raporu Stern'de *aynı eser* cilt VI, s. 608-09.

ancak Ayasofya kilisesi üzerine Ortodoks haçı dikebilmek için kullanılabilir. Uyruklarının hangi konuda kuvvetli ve hangi konuda zayıf olduğunu çok iyi bilen İmparator da bu sonuca varmıştır."

Koloredo Rus tekliflerine daha başka bir yönden bakıyordu. Ona göre Çar zamanı gelince, harekete geçebilecek bir ortamın hazırlanması için çalışıyor ve böylece ne kendisi ne de Rusya için bir şey istemeyip, yalnız dost bir devlet veya müttefiki için harekete geçmekte serbest olacağı anı bekliyordu. Fakat böyle bir fırsat ortaya çıkıp da iş neyin yapıp neyin yapılamıyacağını kararlaştırmaya gelince, o gerek prensipleri, gerek menfaatleri ve dinî bakımdan Rusya ile birlik ve bir Rus prensi idaresi altında bulunacak bir devletin kurulması fikrim ortaya atacaktı. Dolayısıyla Rusya'nın menfaatleri bakımından Babiâli'den daha iyi bir bekçiye sahip olmak isteyecekti.

"Rusya bu amacı gütmekten asla vaz geçemez. Bu onun mukadderatı bakımından yapılması mutlak olan bir şeydir. Burada uzun müddet yaşadıkça, Rusya'daki kuvvetlerin gelişmesi ve millî hislerin yöneldiği istikamet yakından görüldüğünden, insan böyle bir sonucu daha iyi anlıyabiliyor".⁴²

III

Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelecek yeni düzen hakkında bir andlaşma sağlamak hususunda pek fazla bir başarı elde edemiyen Çar, 1853 yılı başlarında yeni bir takım tekliflerle ortaya çıktı. Önce İngiltereye müracaat etti. O sırada Babiâli büyük devletlerin gittikçe artan baskısı altında bulunuyor ve Avrupa da III üncü Napolyon'un amaçlarından kuşkulanıyordu. 1850 yılı ortalarındanberi kutsal yerler üzerindeki Fransız Rus ihtilâfi Babiâli'nin aleyhine gelişmekteydi. 1852 ilkbaharı ve yazında Fransız hükümeti, isteklerini sağlamak, İstanbul ile Filistin'de bazı tavizler koparmak için iki defa donanma gösterisine başvurmuştu⁴³. Fransızların başarıları ise Çarı sinirlendirmiş ve bu durumu, Osmanlıların ihanet ve zayıflığının eseri Ortadoğuda Rus ve Ortodoks nüfuzuna vurulan bir darbe olarak yorumlamıştı. 1852 sonlarına doğru silâhlı gösteri yapmak sırasının kendisine geldiğine karar verip, Rusya'nın çiğnenen haklarının korunması ve ilerde birtakım garantiler sağlamak amacı ile İstanbul'a bir heyet gönderdi. Eğer Fransa silâh kuvveti ile isteklerini zorlamak yoluna giderse, Çar da Sultana yardım edeceğine söz veriyordu⁴⁴. Babiâli, Fransa ve Rusya arasındaki bu gerginlik, gene Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında çıkan ve Sultanın kabiliyetli komutan-

42. W. S. A., *Russland, Varia*, Kolloredo'dan Meternich'e, 1/13 Nisan 1845, özel.

43. Temperley, *aym eser*, s. 281-97.

44. Zainchkowski, *Vostochnaya Voına*, Appendix, cilt I, s. 351-57. Nesselrode'nin Şark Meselesi üzerindeki raporları, 13/20 Aralık 1852.

larından biri olan Ömer Paşa ordusunun Karadağ'ı sindirme teşebüsünden çıkan andlaşmazlıklarla bir araya gelmişti. Avusturya hükümeti Karadağ'ın işgalinin Bosna ve Sırbistan'da ayaklanmalara yol açarak, Avusturya'nın kendi Sırp uyruklarının durumunu bozacağından endişe ediyordu. Ve 1853 Ocağında Kont Leiningen'i İstanbul'a göndererek, Osmanlıların çekilmesi üzerindeki ısrarlarını bir nevi ultiमतomla Babıâli'ye iletmişti⁴⁵. Nikola bu Avusturya müdahalesini bütün gücü ile desteklemiş ve bir aralık bu konu Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında savaşın çıkmasına yol açarsa, Rusya'nın Avusturya'nın yanında yer alacağına söz vermişti⁴⁶.

1852 Aralığında, Çar Babıâli'ye karşı takib edilecek Rus politikası üzerindeki bazı fikirleri bir muhtıra halinde kaleme aldı. Bu muhtıra Çar'ın geçmişte yapılan zararların telâfisi ve gelecek için bir garantiler sağlamakta kararlı olduğunu gösteriyordu. Bunun için de amacına müzakere yoluyla mı, yoksa kuvvet kullanmaya başvurarak sindirme politikası ile mi ulaşacağı düşünüyordu. Kuvvet kullanılması halinde, Eflak ve Buğdan Beyliklerinin Rusya tarafından işgalinden ve İstanbul'a bir baskı yapılmasından söz açıyordu. Çar'ı endişeye düşüren bir sebebe, Babıâli'm Rusya'nın isteklerine boyun eğmemesi halinde, Rus kuvvetlerinin İstanbul ve Boğazları ele geçirerek Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratmasıydı. Dolayısıyla Rusya Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi durumu ile karşı karşıya kalacaktı. Bunun üzerine Osmanlı idaresinin semere verecek şekilde yeniden kurulup kurulamayacağını mümkün olup olmayacağı veyahut onun yerini en iyi hangi düzenin alacağı meselesi ortaya çıkacaktı. Nikola Sultanın Avrupa'daki topraklarının hepsinin Rusya'ya geçmesinin imkânsızlığı üzerinde duruyor, İstanbul ve Boğazları elde tutmanın yaratacağı sıkıntılardan dolayı tek başına İstanbul'a sahip olmanın mümkün olamayacağını söylüyordu. O Bizans İmparatorluğunu yeniden kurmak veyahut da Osmanlı topraklarını Yunanistan'a katmak projesini benimsemiyordu. Kabul etmeye hazır olduğu tek prensip, bağımsız eyâletlere taksim ve devletler arasında paylaşma esasına dayanıyordu. Ve muhtıranın sonuç kısmında bu iki prensibi bir araya getirerek çözüm yolunu "kötü kombinezonların en iyisi olarak" vasıflandırmıştı. Buna göre, Babıâli yıkılacak olursa, Rusya Eflak ve Buğdan Beylikleri ile Köstenceye kadar Bulgaristan'ı alacak, Bulgaristan ve Sırbistan bağımsız olacaklar, Avusturya Adriyatik ve Ege kıyılarını, İngiltere Mısır ve belki de Rodos ile Kıbrıs'ı alacak, Fransa ile Yunanistan ise Girit

45. T e m p e r l e y, aynı eser, s. 221 ve 301 —02. Bazı gözlemciler Avusturya ve Rusya'nın Babıâli içinde büyük bir Slav cereyanını körüklediklerini sanmaktadırlar. Bristish Museum, Additional Manuscripts MSS. 38981. Longworth'den Layard'a, 6 Şubat 1853, folyo. Karadağ. Longworth daha sonra Avusturya'nın Karadağ'daki buhranın arkasında parmağı olduğundan şüphelenmektedir. Longworth gene Avusturya'nın bir yandan bunu kendi dominyonları için bir vakia olarak gösterirken Osmanlı imparatorluğunda da Panslavizme hareket serbestisi verdiğini düşünüyordu.

46. Z a i n c h k o w s k i, aynı eser. cilt I s. 368 - 69.

ve Ege adalarını aralarında bölüşeceklerdi. İstanbul, Boğaziçinde Rusya, ve Çanakkale Boğazında bir Avusturya garnizonunun muhafazası altında serbest şehir ilân edilecekti. Çar aynı zamanda Babîâli'nin Asya'daki topraklarına değinmiş, fakat bu bölgedeki fikrinin ne olduğunu açıklamamıştı⁴⁷.

Orta Doğuda çok ciddi bir buhranın getireceği tehlikeyi göz önüne alan İnci Nikola İngiltere'ye yaklaşmak fikrini uygun görmüştü. Bunun üzerine İngiltere'yi Rus politikasında güdülen amaçlar hakkında ikna etmek ve böylece onun III üncü Napolyonu desteklemesine mâni olmak, aynı zamanda Babîâli yıkıldığı takdirde Osmanlı İmparatorluğunun yerini alacak düzen hakkında bir andlaşmaya varmayı gaye edinmişti. Bu tutumunu da 1844 de Peel ve Aberdeen ile yaptığı konuşmaların gelişmesi olarak gösteriyordu. Fakat bu konuyu 1852 de açınca, Nesselrode bu sırada taksim teklifleriyle ve geleceğe dair kesin olmıyan plânlarla ortaya çıkmanın çok hatalı olacağını Çara ihtar etti. Rus şansölyesinin fikrine göre, memleket düşmanları bu planları Rusya'nın aleyhine kullanmak fırsatını kaçırmıyacaktı ve diğer bazı kimseler de kutsal yerler buhranına dayanarak, Rusya'nın bu konuları Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını çabuklaştırmak için bahane ettiğini ileri süreceklerdi. Nesselrode Rusya'nın Babîâli'yi devam ettirmesini, ancak geçmişte uğranılan zararların giderilmesi için İstanbul'a bir heyet gönderilerek arkadan askerî hazırlıklara geçmeyi düşünüyordu. O Rusya'nın amaçlarının bütün açıklığı ve şikayetlerinin neler olduğunun tam manasiyle belirtilmesiyle, Avusturya ve İngilterenin kendisine barışın muhafazasında yardımcı olabileceklerini, Babîâli ve Fransa'ya itidal tavsiye edeceklerini çok yerinde olarak belirtiyordu. Fakat sıra savaşa geldimiydi, onlar Rusya'ya karşı cephe alacaklar, yahut daha doğrusu silâhlı bir tarafsızlık siyaseti güdeceklerdi. Nesselrode Çar'a muhtırasında belirttiği fikirlere elverişli bir ortam doğuncaya kadar bunları açıklamamasını tavsiye ediyordu. Böylece şimdiki şartlar altında İngiltere'ye yanaşmanın faydasız ve tehlikeli olabileceğini söylüyordu. İngiltere gelecek için hiçbir taahhüde girmiyecekti ve Rusya politikasını değiştirmese İngiltere'nin maksadını anlamadan kartlarını açmış bulunacaktı⁴⁸.

Nesselrode bu görüşlerini 1 Ocak 1853 tarihli raporunda yazmıştı. 6 Ocakta ise Derby'nin başında bulunduğu konservatif hükümetin düşüp yerine liberal ve Peel taraftarı bir koalisyonun kurulduğu haberi St. Petersburg'a ulaştı. Yeni kabinde Aberdeen başbakan ve Lord John Russell da Lord Clarendon gelinceye kadar Hariciye vekil vekilliğini yapıyorlardı. 9 Ocakta Grandüşes Helen tarafından verilen bir kabul resminde İngiliz

47. Z a i n c h k o w s k i , *aynı eser*, Appendix , cilt I, s. 357 - 58. Çar'ın Şark meselesi hakkındaki notu.

48. Z a i n c h k o w s k i , *aynı eser*, Appendix, Cilt I, s. 354 - 57 . Nesselrode'nin Şark meselesi üzerindeki raporu.

elçisi Seymour'u gören Çar, ona yeni hükümetten duyduğu memnuniyeti belirterek kendisine karşı çok iyi hisler beslediği Aberdeen'e hatırlatılmasını istemişti. Çar Louis Napolyon'un III üncü Napolyon ünvanını alması konusunda görüşmek üzere elçiyi davet etmiş, İngiltere ve Rusya'nın münasebetlerini en iyi şekilde sokmaları lüzumu üzerinde özellikle durmuştu.

"Bir kere andlaşmaya vardık mı, Batı Avrupa hakkındaki endişelerim dağılmış olacaktır. Babıâli'ye gelince bu başka bir konudur, bu memleket böyle bir kritik durumda başımıza çok işler açabilir".

Çar, Seymour'un elini sıkıp yanından ayrılmak üzere iken, Rus askerî hazırlıklarından kuşkulanan İngiliz elçisi, Çar'a Osmanlı politikasında teminat vermesini gerektiren bir kaç soru sordu. İlk önce Çar biraz durakladı. Sonra Osmanlı İmparatorluğunun dağılma durumunda bulunduğunu, bunun iyi bir şey olmayıp Rusya ve İngiltere'nin çok iyi bir andlaşmaya" varmaları gerektiğini belirtti, Seymour da bu konu üzerinde durunca, Çar daha açık konuşmaya başladı.

"Elimizde çok hasta olan bir adam var, gereken hazırlıklar yapılmadan ölürse hakikaten çok yazık olacak."

Bunun üzerine Seymour kuvvetli ve cömert olanların hasta ve marizlere yumuşak muamele etmeleri gerektiğini söyleyince, Çar sözlerine son verdi, fakat kendisiyle birkaç hafta içinde görüşme isteğini tekrar hatırlattı⁴⁹.

Nikola ve Seymour arasında başlayan bu görüşme, 1853 Nisanına kadar devam edecek konuşmaların birincisi olmuştu. Böylece Seymour Çar ile dört görüşme yapmış ve bu konuşmalarda çıkan noktaların detayları üzerinde Nesselrode ile müzakerelerde bulunmuştur. Bu arada İngiliz hükümeti Rus hükümetine verilmek üzere Seymour'a üç nota göndermiş ve Rusyadan da karşılığında üç nota almıştı⁵⁰. Çarın gerçek amacı, Babıâli yıkıldığı takdirde kurulacak yeni düzen hakkında İngiltere hükümetini bir andlaşmaya varmaya razı etmektir. Çar Osmanlı İmparatorlu-

49. *Parliamentary Papers*, yıl 1854, cilt LXXI, *Eastern Papers V* "Communications respecting Turkey made to Her Majesty's Government by the Emperor of Russia, with the answers returned to them. January to April, 1853. Bundan sonra EPV diye gösterilecek. Seymour'dan Russell'e, 11 Ocak 1853, s. 1 - 3 EPV.

50. EPV, Seymour'dan Russell'e, 22 Ocak, 21 Şubat, 22 Şubat 1853. Russel'den Seymour'a 9 Şubat 1853. Seymour'dan Clarendon'a 23 Mart / 5 Nisan 1853. Nesselrode'den Seymour'a 21 Şubat, 15 Mart 1853. Seymour'dan Clarendon'a 9, 10., 12, 16 Mart, 20, 21 Nisan 1853, Clarendon'dan 23 Mart/ 5 Nisan 1853, Nesselrode'den Seymour'a 21 Şubat / 15 Mart 1853, s. 1 - 25. Mektupların çoğu EPV de basılmıştır. Metinlerin tamamı PRO de mevcuttur. F. O. 65 / 420 No. 38 (Russell'den). No. 23. No. 36 (Clarendon'dan), 65 / 424 No. 87, 88, 65 / 426, No. 188 (Seymour'dan). Bak 65/424, Seymour'dan Russel'e, 22 Ocak 1853, No 26 Gizli ve Kişiyi Özel. 65/426 Seymour'dan Clarendon'a 5 Nisan 1853, No. 162 Gizli. Birinci İngiliz notası üzerindeki Çarın yorumları için bak Z a i n c h k o w s k i , *aynı eser* cilt I, s. 359 - 62.

ğunun mümkünse devam etmesini istediğini ısrarla belirtiyor ve Rusya için ne toprak ne de nüfuz genişlemesi istemediğini ısrarla söylüyordu. Çünkü Rus menfaatleri bakımından Babiâli'nin ayakta durması kadar iyi bir şey olamazdı.

"Fakat şunu da tekrar edeyim ki, hasta ölmek üzeredir, ona misk koklatsak bile hayatını uzatmaya kâfi gelmiyecektir".

Çar Karadağ ve Kutsal Yerlerdeki andlaşmazlıkların savaşa yol açıp, Osmanlı İmparatorluğunun da bunun sonucunda kolaylıkla yıkılacağından korkuyordu. Öte yandan:

"Muhafazakâr Türkler ile "o sunî Fransız reformlarını" destekliyenler arasında çıkacak bir kavga, vehayut zaten Müslüman boyunduruğundan kurtulmak için sabırsızlanan hıristiyanların ayaklanmaları felâketi doğurabilir." Sultanın otoritesi bir kere sarsılmıydı, onun bir kere daha yerine getirilemeyeceğini iddia eden Çar, Seymour vasıtasıyla İngiliz hükümetine şu teklifi yapmıştı.

"Herhangi bir tedbir alınmadan, ortaya çıkacak beklenmedik bir felâketin neticesinde, meydana gelecek kargaşalıklarla beraber önü alınması imkânsız Avrupa çapında bir savaşı göze almaktansa, böyle bir duruma karşılık elde hazır bir düzenin bulunmasının daha iyi olup olmayacağı düşünmeye değer"⁵¹.

Görüşmeler uzadıkça Nikola tutumunu değiştirdi ve Seymour'a "hasta ölünce ne yapılması hakkındaki isteğinden" ziyade "böyle bir olaydan sonra ne yapılması hakkında İngiltere ile karara varılması gerektiğini" söyledi. Fakat sonunda kurulmasını düşündüğü yeni düzeni ve yapılmasını istemekte kararlı olduğu değişiklikleri de açıkladı. Sonra da bir andlaşma veya protokol yapılmasını istemediğini belirterek "bütün istediğim bir prensip karardır, bu da sözlerini tutanlar için kâfidir" dedi⁵².

Çarın düşüncelerinin aksine, İngiltere hükümetinin bu görüşmelerden çıkardığı sonuç, Babiâli'ye karşı sabırlı olunması ve ortaya çıkan andlaşmazlıkların askerî kuvvet ve donanma gösterilerine baş vurulmaksızın hal edilmesi yoluna gidilmesiydi. İngilizler, Babiâli yıkıldıktan sonra Çarın müsaade edemeyeceği değişiklikler hakkındaki görüşlerini kabul ettiklerini bildirdiler. Fakat Seymour Rus hükümetine bilgi için gönderilen talimatlarda, Babiâli'nin yerini alacak yeni düzenin şekli hakkında varılacak andlaşmanın güçlüğü ve tehlikelerini göstermekte titizlikle durup, Sultanın otoritesinin zayıflamadığını ve onu desteklemenin bütün devletlerin menfaati için olduğu tezinin savunulmasını istiyordu.

Clarendon 23 Mart'taki yazısında şöyle diyordu:

51. P. R. O. F. O. 65/424 Seymour'dan Russell'e , 21 Şubat 1853 No. 87 Gizli ve Özel. Aynı şahıstan, 22 Şubat 1853, Gizli ve Özel. EPV, Seymour'dan Russell'e 22 Ocak 1853, s. 3 - 6.

52. P. R. O. F. O 65/424, Seymour'dan Russell'e 21 22, Şubat 1853. No. 87, 88. gizli ve Özel.

"Kraliçe Hazretlerinin Hükümetinin başlıca amacı barışı korumaktır. Doğuyu karıştıracak her meselenin Batı için de bir anlaşmazlık konusu olacağı ve Batıdaki her büyük meselenin çok geniş tepkilere yol açıp, bütün sosyal düzenin yeniden gözden geçirilmesini gerektireceği, Avrupa devletlerinin de bu durum karşısında tamamiyle hazırlıksız bulunduğu kanısında olan İngiliz Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğunu devam ettirmek arzusundadır... Majestelerinin Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğunun müttefiklerinden sabırlı olmalarını beklediğini ve isteklerini Sultanın bağımsızlık ve itibarını zedeliyecek şekilde yapmamak şartıyla Babıâli'nin yalnız hayatının uzatılacağından değil, aynı zamanda onun dağılmasına sebep olacak bütün tehlikelerin de ortadan kaldırılacağına inanmaktadır."⁵³

Seymour Babıâli'nin yıkılması üzerine meydana gelecek İngiliz Rus uzlaşması hususunda kendi hükümetinden çok daha isteksiz görünüyordu.⁵⁴ Fakat Çar'ın Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının muhakkak olduğunu ısrarla belirtmesi, İngiliz elçisini Rusya'nın niyetlerinden son derecede şüphelendirmiş ve Russell'e yazdığı 21 Şubat tarihli mektupta Çarın sözlerinin "büyük endişelere yol açtığını" bildirmişti. Onun tahminine göre Çar'ın amacı:

"Majestelerinin Hükümetini Viyana ve kendi kabinesi ile bir araya getirip Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması için bir formül bulmak ve Fransayı da bu uzlaşmanın dışında bırakmaktı".⁵⁵

Ertesi günü Nikola ile yapmış olduğu en önemli konuşmalardan birisini yazan Seymour, aşağıdaki şartları bildirdikleri takdirde Çardan daha fazla bilgi alabileceklerini söylüyordu:

"Bu da İstanbul'da uygulanacak politika hakkında Çarın fikirleri ile uyuşabilecek herhangi bir noktanın ortaya atılması ile mümkün olabilirdi."

Fakat Seymour bile görüşmelerin bu şekle dökmüş olmasından endişe duyuyordu. Dolayısıyla şunları teklif ediyordu.

"Bildirilerde öyle kelimeler kullanılmalı ki, bunlar daha yeni yorumlara son vermek niteliğine sahip oldukları gibi, her ne olursa olsun yeni görüşmelerin bir tartışma konusu olmasını önlemelidir."⁵⁶

Nesselrode'nin tutumu İngiliz hükümetine Çarın davranışından daha çok uyuyordu. Seymour ona Çar'ın tekliflerinin bir özetini yapınca, Nesselrode Nikola'nın Osmanlı İmparatorluğunu karanlık bir pencereden görmek eğiliminde olup, zihninin daha ziyade Babıâli'nin çöküşünden sonraki muhtemel neticelerle dolu olduğunu söyledi.

53. P. RO. F. O. 65/424, Clarendon'dan Seymour'a, 23 Mart 1853. No. 87. 88, gizli.

54. EPV. Seymour'dan Russell'e 22 Ocak 1853, s. 3 - 6.

55. P. RO. F. O. 65/424 Seymour'dan Russell'e, 21 Şubat 1853. No: 87 gizli.

56. Aynı, F. O. 65/424 Seymour'dan Russell'e, 22 Şubat 1853. No. 88.

"Babîâli'nin ilerde ne olacağı belli değildir... fakat biz herşeyden önce onun hayatını mümkün olduğu kadar uzatmak çabası üzerine eğilmeliyiz, memleketlerin içinde göründüklerinden daha çok canlılık unsuru vardır".⁵⁷

Görüşmenin sonuna doğru Nesselrode samimiyetle Seymour'a İngiliz hükümetinin tezini kabul ettiğini söyledi. Şöyle ki:

"Çar'ın değinmiş olduğu bu konu nazik bir meseleye dokunması bakımından, üzerinde daha fazla tartışılması güçlüklerle yol açar"⁵⁸.

Çar Babîâli için asla kabul etmemekte kararlı olduğu görüşleri açıklamıştı. Rusya dahil hiçbir büyük devletin İstanbul'u almasına göz yummayacağını iddia ediyordu. Fakat önceden bir andlaşma yapılmıyacak olursa, kısa bir süre için İstanbul'u işgal etmek zorunda kalacağını belirtmekten de geri kalmamıştı. O aynı zamanda Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak ve Yunanistan'ı daha kuvvetli olacak şekilde büyültmek fikirlerini de red etmişti. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun, Koşutlar, Maziniler ve Avrupanın diğer ihtilalcilerine sığınak olacak küçük cumhuriyetlere ayrılmasına da hiç taraftar değildi. "Böyle sonuçlara boyun eğmektense silah taşıyacak tek bir adamım kalıncaya kadar savaşmayı tercih ederim".

Çar Babîâli yıkıldığı takdirde herkese uygun gelecek bir toprak ayarlamasının yapılmasının sanıldığı kadar güç olmadığını da belirtti. Onun ileri sürdüğü şekil Sırbistan ve Bulgaristan'da, Eflak ve Buğdan'daki hükümet statüsünün uygulanmasıydı ve bunu şöyle tarif etti: "Benim muhafazam altında bağımsız devletler". Sonra İngiltere için olan büyük önemi dolayısıyla Mısır'ın da İngilizlere verilebileceğini söyledi.

"Girit için de aynı şeyi söyleyebilirim, bu ada sizin işinize yarar ve sonra burası niçin bir İngiliz toprağı olmasın"

Seymour, Çar'ın Babîâli yıkıldıktan sonra İstanbul'da gözetilmesi gereken ticaret politikasına dair sözlerini tam manası ile hatırlıyamadığını söylüyordu. Fakat sözlerindeki ana fikir, İngiltere ile Rusya'nın Karadeniz ile Akdenize giriş ve çıkışta hiçbir engel olmamasını sağlamakta müşterek menfaatleri bulunmasıydı. Çar bir aralık Seymour'a şunları söyledi:

"Rusya'dan konuşurken Avusturya'yı da kastediyorum, birinin işine gelen diğerinin de işine gelir, Babîâli'deki menfaatlerimiz ise birbirinin aynısıdır"⁵⁹.

İşte bu görüşmeler Çarı her ne kadar istediği hedefe ulaştırmamışsa da, bir bakıma Rus yönünden bile olsa bazı faydalar sağlamışlardı. Taraf-

57. F. O. 65/424 Seymour'dan Russell'e , 22 Ocak 1853. No. 26 Gizli.

58. F. O. 65/426 Seymour'dan Clarendon'a, 5 Nisan 1853, No. 162. Gizli.

59. P. RO. F. O. 65 / 424. Seymour'dan Russell'e, 22 Şubat 1853, No. 88, Gizli.

lar, Osmanlı İmparatorluğu yıkılacak olursa birbirlerine önceden haber vermeksizin, ne yapılacağı hakkında hiçbir andlaşmaya varmayacaklarını söylemişlerdi. İngiltere hükümeti İstanbul'u kendisi için almak iddialarından vazgeçip, Çar ile birlikte burasının ne Rusya ne de İngiltere tarafından alınmayacağı hususunda prensip kararına vardı. Gene aynı şekilde Bizans İmparatorluğunun canlandırılması veya Yunanistan'ın büyütülmesi göz önüne bile alınmayacaktı:

"Ve Osmanlı İmparatorluğunda mahallî hükümet ve eyâlet idaresi için teşkilât olmadığından, Osmanlı İmparatorluğu eyâletlerinin kendi haline bırakılması veya ayrı cumhuriyetler kurulmasına müsaade edilmesi anarşi ile son bulur"⁶⁰.

Fakat her iki taraf da bu esaslardan daha fazla ileri gitmemekte kararlı idiler. Nitekim Çar İngiltere'nin sonunda Mısır'ı almasının makûl bir şey olduğunu ileri sürünce, Seymour derhal şu cevabı verdi:

"İngilizler'in Mısır'daki görüşleri, burasının İngiliz Hindistanı ile Anavatan arasında emniyetli bir irtibat noktası olmasından daha ileri gitmemektedir"⁶¹

Bu konuda İngiliz hükümeti fikirlerini daha kesinlikle belirtti, 23 Mart tarihli mektubunda Clarendon Seymour'a şöyle yazıyordu:

"İngiltere topraklarını genişletmek istememektedir ve dolayısıyla önceden yapılacak bir andlaşmaya da dayanarak, bu şekilde bir fayda sağlamak yönüne gitmeyecektir"⁶².

Bu da Çara yukardaki görüşmeleri Babiâli'deki yeni düzen hakkında bir andlaşma zemini hazırlamak konusu haline getiremediğini gösterdi. Fakat buna rağmen görüşmeler dostça bir hava içinde sona erdi ve her taraf müsbet bir adım attığını sandı. İngiliz hükümeti Rusya'nın Osman-İmparatorluğunun bütünlük ve bağımsızlığını devam ettirmek hususunda verdiği teminattan dolayı çok memnundu. Ve Clarendon 5 Nisan tarihli mektubunda şöyle yazıyordu.

"Her iki devletin bundan sonra da, Babiâli'ye dostluk havası içinde aynı tavsiyelerde bulunmak suretiyle işbirliği yapmalarını Majeste Hükümeti samimeyetle arzu etmektedir"⁶³.

Fakat konuşmaların sona erdiği bu iyi hava aradan çok geçmeden İstanbul'daki Rus tehditleri ve baskısı, bundan başka Çarın dostça olmıyarak yorumladığı İngiliz tepkisi neticesinde bozuldu. Bu gelişme her iki tarafı da kızdırıp Kırım savaşı'nın açılmasına doğru hızla sürüklemeye başladı.

60. F. O 65/420, Clarendon'dan Seymour'a, 23 Mart 1853. No. 23. Gizli.

61. F. O. 65 / 429, Seymour'dan Russel'e, 22 Şubat 1853. No. 88. Gizli.

62. F. O 65/420. Clarendon'dan Seymour'a, 23 Mart 1853. No: 23 Gizli.

63. EPV. Clarendon'dan Seymour'a, 5 Nisan 1853. s. 22 - 23.

3 Temmuz 1853 de Çar kuvvetlerini Purut nehrinin öteki yakasına çıkartıp Eflak ve Buğdan Beyliklerini işgal etmeye kalkıştı. Nikola bu hareketi ile harb tehlikesini arttırıp, Avrupa topraklarındaki reaya'ya Sultana karşı ayaklanmalarında gereken işareti verdiğini sanıyordu. Bu tutumu dolayısıyla, özellikle Avusturya'nın emniyetini kazanmaya ve onun desteğini sağlamaya son derecede önem verdi ve Temmuz ayından itibaren Franz Joseph ile Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki topraklarının geleceği hakkında bir andlaşmaya varmaya çalıştı. Savaş başlayacak olursa, eskiden olduğu gibi artık "sabırları tükenmiş ve gözleri kararmaya başlamış" Bulgarlar, Rumlar ve diğer milletleri yatıştıramayacağını söyledi. Onlar başkaldıracak olursa, gönderilecek donanmalar hiçbir işe yarayacak ve neticede Osmanlı İmparatorluğu yıkılacaktı. Çar Rusya için hiç bir toprak istemediğini ısrarla belirterek "bu pratik kararın" Eflak, Buğdan, Sırbistan ve Bulgaristan gibi şimdiki sınırları içinde ayaklanmış milletlerin bağımsızlığını tanımak olduğunu açıkladı. Fakat bu küçük devletlerin Avusturya-Rusya muhafazası altında olmaları gerektiğini de belirtmekten geri kalmadı. Çar, Franz Joseph'e İstanbul Türklerin elinden çıkacak olursa, burasını bir Avrupa garantisi altında serbest şehir ilân etmekten ve Boğaziçi ile Çanakkale Boğazı'ndaki tahkimatları yıkmaktan başka çare görmeyeceğini de söyledi. Fakat Avusturya Hükümeti Balkan hıristiyanlarının ayaklanması gibi sözler karşısında ilgi duyacağı yerde, öfkeye kapılmıştı... Bu yüzden ne Temmuz ayında ve ne de daha sonra Rusya ile Çarın teklif ettiği hususlar üzerinde müzakereye girmek niyetinde değildi. Dolayısıyla Rusya'dan Babiâli'nin toprak bütünlüğünü ve Tunanın öbür kıyasına asker göndermeyeceğine dair garanti vermesini istedi⁶⁴. Neticede Avusturya Rusya münasebetleri yavaş yavaş bozuldu ve 1854 Martında Rusya kendisini tek başına ve Fransa ile İngiltere tarafından desteklenen bir Babiâli ile savaş durumunda buldu. Çarın Seymour'a yaptığı tahminlerin aksine, savaş Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi ile değil, fakat Rusya'nın yenilgisi ile sona erdi.

Çar Nikola'nın uzun yıllardanberi barış ve andlaşma yolu ile halline çalıştığı Osmanlı meselesinin savaşla sonuçlanması, hükümdarlığının en büyük trajedilerinden birisi olmuştu. Hiç şüphesiz, Çar Osmanlı İmparatorluğunun istikrarı ve canlılığı hakkında son derecede karamsar ve ümitsizdi. Meselâ 1844 de, Peel ve Aberdeen'e Rusya'da Türkiye hakkında hâkim olan iki görüşü açıkladığı söylenmektedir. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmak üzere olduğu, diğeri de yıkılmış olduğu idi. Çar "Birinci görüş Nesselrode'nin, ikincisi de benimdir" demişti⁶⁵. Fakat onun bu ısrarlı görüşünün müsamaha ile karşılanması üzeri-

64. Z a i n c h k o w s k i, aynı eser, cilt II, s. 546 - 50 ve 561 - 71.

65. Jstoricheski Vestnik. St. Petersburg, Vol. XXIII, s. 620.

ne, kendisinin Babıâli'nin paylaşılmasının bir andlaşmaya bağlanması için gösterdiği gayretler Makyavelist bir siyasete dayanmaktan ziyade, Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi karşısında hazırlıkları olmayan devletlerin bağımsız hareketleriyle genel bir harbe sürüklenmelerini önlemek, Rusya'nın hayatî menfaatlerini korumak gibi tabîî ve samimî bir politikaya dayanıyordu. Barışı korumak için önceden andlaşmalara girmek suretiyle gösterilen gayretler Seymour'un da 1853 yılı başında belirttiği gibi takdir edilmeğe değerdi.

"Müslüman idaresinin ortadan kalkması ile meydana gelecek boşluk Osmanlı İmparatorluğunun geleceği ile en çok ilgili iki devletin alacağı tedbirlerle genel barışı bozmıyacak şekilde doldurulacak olursa, bu XIX uncu yüzyıl medeniyetinin asil bir zaferi olacaktır⁶⁶.

Fakat Çar şu iki noktaya o kadar çok önem vermedi. Bir kere Osmanlı İmparatorluğunun yerini alacak yeni düzenin kesin şekli hakkında karar vermenin ne kadar güç bir iş olduğunu anlayamamıştı. Her ne kadar bu mesele 20 yıldanberi zihnini kurcalıyorsa da, neyin önlenmesinde kararlı olmak gibi dar bir konuya girince bile, ileri sürmüş olduğu fikirlerde istikrar yoktu. İşte bu yüzdendir ki, diğer devlet adamları bu konuya eğilmek istememişler ve Osmanlı İmparatorluğunu Nikola'nın sandığı kadar zayıf bulmadıklarından, Babıâli'nin varlığını ellerinden geldiği kadar devam ettirmeye çalışmışlardır. Sonra Çar yeni düzen hakkındaki gizli görüşmelerin birgün ortaya çıkıp Babıâli'de anarşi yaratacağını ve Avrupa'da savaşa yol açacağını hiç hesaba katmamıştı⁶⁷. Bundan başka taksim için yapılacak çeşitli tekliflere Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması için ortaya atılan bir Rus tuzağı gözü ile bakılabiliirdi. Buna karşılık Çarın fikri, şahsî sempati ve açık diplomasinin şüpheleri giderip, güvenlik kazanacağı merkezinde idi. Ve böylece bir andlaşma yapılacak olursa istikrar sağlanacak, devlet adamları da kendilerini olduğu kadar olayları da kontrol edecek duruma geleceklerdi. Fakat Çarın hem bizzat kendisinin hem de Rusya'nın aleyhine olarak eninde sonunda farketttiği şu idi; şahsî sempati ve açık diplomasi, sert siyasî hakikatleri gideremiyor, iyi niyetler bile devlet idaresinde yapılan hataları affettiremiyor ve bazen harbin kapısını dahi açabiliyordu.

Ek

Wiener Staats Archiv, Berichte aus Russland. Ficquelmont â Metternich, 4 octobre 1843. Sec Vienne.

Mon Prince,

Dans son entretien du 21 soir l'Empereur aborda les affaires d'Orient et en parla de la maniere suivante:

66. EPV. S. 6 Seymour'dan Russel'e. 22 Ocak 1853.

67. Aynı yer, s. 19 - 20, Clarendon'dan Seymour'a, 23 Mart 1853.

Un des points principaux sur lesquels je désirais m'entretenir avec le Prince de Metternich, c'est la position chaque jour plus précaire dans laquelle se trouve l'Empire Ottoman; il ne nous donne plus aucune garantie de paix intérieure, ni même de durée. Nous ne pouvons pas abandonner les événements de cette nature au hasard, ni aux intrigues de ceux qui ne cessent de s'en mêler. Il faut convenir de ce que nous voulons faire. Tout le monde m'accuse à chaque occasion de vouloir m'emparer de Constantinople et tout ce qui arrive, c'est moi qui le prépare pour arriver à ce but. Les Turcs eux-mêmes sont à tout moment la dupe des soupçons de l'Europe; ils ne me tiennent aucun compte de ce que je n'ai pas fait. Ainsi les ménagements que j'observe ne leur sont pas utiles. Une catastrophe est inévitable; elle tombera sur nous, mais surtout sur vous, comme la cause d'une guerre qui ne réglerait rien, si nous n'avions rien réglé d'avance. Vous savez vous personnellement mieux que personne les raisons pour lesquelles je ne veux pas de Constantinople; je vous les ai dites dans les tems; quand on se réunirait pour me le donner, je refuserais; cette possession changerait la nature de mon empire et c'est un empire russe que je veux conserver et laisser à mon fils.

Mais il faut que cette ville appartienne à quelqu'un et puisque les Turcs ne sauraient (sic) pas s'y maintenir, c'est vous seuls qui êtes appelés par votre position et la nature de vos populations à vous y établir. Je ne passerai jamais le Danube et tout ce qui est entre ce fleuve et l'Adriatique doit être à vous.

Soyez le porteur de mes paroles; je prie le Prince de Metternich d'y réfléchir et de me faire connaître sa pensée; qu'il n'écrive rien; c'est le plus sur moyen de secret; il peut m'envoyer quelqu'un de sa confiance pour me faire dire ce qu'il pense de ma proposition. Cette combinaison est la seule qui puisse nous préserver d'un épouvantable bouleversement; cela m'occupe depuis longtemps tous les jours; je n'en trouve pas une autre qui puisse la remplacer.

Je répondis: je ne suis pas autorisé à émettre une opinion sur un pareil sujet.

Aussi dit l'Empereur: je ne vous demande que d'être le rapporteur de mes paroles.

Je puis cependant, sire, me permettre une observation; je suis fâché de voir que votre proposition, sire, soit une espèce d'ultimatum de votre pensée; parce que je crois pouvoir l'assurer que elle et faite (sic) cette proposition ne trouvera pas d'accès à Vienne.

Je ne veux pas insister pour que vous me disiez les raisons du refus que vous prévoyez. C'est à vous seuls de savoir ce que vous voulez et ce que vous pouvez; ce que je dois vous dire de mon côté, c'est que si vous ne pou-

vez pas vous décider à vous réunir à moi pour agir, je suis résolu à passer outre et à agir seul. Je ne puis pas continuer à suivre plus longtemps un système qui vous le voyez ne nous conduit à rien de bon, parce qu'il n'est que négatif;¹ je ne puis pas ainsi livrer d' aussi graves questions à des influences auxquelles je ne veux pas laisser l'avantage de l'initiative.

C'est ainsi que se termina l'entretien du 21 sur cette question.

Le 23 l'Empereur avait commencé sa conversation par les affaires de Prusse et par la proposition d'une reunion. Sa Majesté m'avait permis, si je devais ne pas l'avoir bien comprise, ou si j'avais des observations à lui faire, de m'expliquer. Je demandais donc la permission de le faire. Je dis à l'Empereur: J'ai parfaitement compris avant hier tout l'exposé que Votre Majesté a daigné faire de notre position dans les affaires d'Orient, de la marche qu'Elle nous propose de faire et de sa resolution de passer outre et d'agir seul pour le cas de notre refus d'une action commune. Je vois (sic) me trouver vis-à-vis du Prince de Metternich fort embrassé de répondre à une question très simple qu'il m'adressera.

Avez vous pressenti, me demandera-t-il, la marche que veut suivre l'Empereur Nicolas pour le cas de notre refus d'agir dans le sens de la proposition qu'il nous fait.

Depuis 36 heures, sire, je cherche une réponse à cette question et je ne la trouve pas. Les combinaisons sont si différentes qu'il m'est impossible de pénétrer laquelle pourrait vouloir adopter Votre Majesté.

Ma conduite sera simple; je vais vous le dire. D'accord avec vous je sais ce que epeux vouloir, parce que nos deux volontés réunies sont assez fortes pour assurer l'exécution de ce que nous voudrons. Si je reste seul je sais alors ce que je ne veux pas et le voici.

Je ne veux pas d'un rétablissement d'un empire byzantin; jamais je ne le souffrirai.

Je ne veux pas que ni les français ni les Anglais, réunis ou séparés, viennent occuper ou protéger matériellement Constantinople.

Je m'opposerai à ces trois combinaisons avec toutes mes forces; vous pouvez en être certain. C'est à vous de voir si vous pouvez encore alors vous tenir à l'écart et si vous ne serez pas entraîné malgré vous à prendre part à une querelle sans savoir d'avance ce que vous voulez et comment vous en sortirez. Ne vaut-il donc pas mieux venir au devant des événements et en prendre la direction? Je vous le répète: Je ne veux rien au delà du Danube; c'est à vous qu'appartient de droit tout ce qui est situé entre ce fleuve et l'Adriatique. Je m'en suis ouvert au Roi de Prusse; mon

1. Kenarda Metternich'in işareti: Conserver n'est pas une négation.

idée l'a beaucoup surpris; mais il a fini par la comprendre. Si vous occupez Constantinople, comme je le désire, il vous faudrait une tête du point (sic) en Asie, cela s'entend de soi même.

Que les Anglais prennent alors l'Egypte, s'ils la veulent; qu'eux et les Français partagent les isles de l'Archipel; cela m'est égal; et je crois que cela pourrait alors vous être aussi indifférent. Vous voyez que je suis aussi décidé sur ce que je ne veux pas sur ce que je veux. C'est ainsi que se termina ce second entretien sur l'Orient.

De mon côté je terminai en disant à Sa Majesté que puisqu'Elle venait de me charger de la proposition d'une réunion des trois Souverains et des trois Cabinets, Votre Altesse y trouverait l'occasion la plus naturelle de s'expliquer sur des matières aussi graves sans avoir besoin d'intermédiaire, que je croyais donc que Votre Altesse attendrait cette époque pour répondre à l'ouverture dont je me trouvais chargé.

Veillez agréer, etc.